

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (šaka Logopedija) studijų programa, IV kursas

Rasa Adomaitytė

**EMOCIJŲ IR ELGESIO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMO
PRADINĖJE MOKYKLOJE YPATUMAI**

Baigiamasis bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovė –
asist. Renata Kielaitytė*

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....	4
Terminų žodynas	5
Įvadas	6
1 skyrius. EMOCIJŲ IR ELGESIO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMO PRADINĖJE MOKYKLOJE TEORINIŲ ASPEKTŲ ANALIZĖ	9
1.1. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų bruožai ir charakteristikos	9
1.1.1. Emocinių ir elgesio sutrikimų apibrėžimas ir klasifikavimas	9
1.1.2. Emocijų ir elgesio sutrikimų priežastys	12
1.2. Mokytojo darbo su vaikais, turinčiais emocijų ir elgesio sutrikimų, teoriniai aspektai....	16
1.2.1. Mokytojo darbo su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais specifi-ka.....	17
1.2.2. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų mokymosi sunkumai	20
1.2.3. Bendradarbiavimas su vaiko, turinčio emocijų ir elgesio sutrikimų, tėvais.....	22
1.3. Specialistų parama mokytojui, dirbant su emocijų ir elgesio sutrikimus turinčiais vaikais ir komandinis darbas	22
2 skyrius. EMOCIJŲ IR ELGESIO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMAS.....	24
2.1. Tyrimo metodika.....	24
2.2. Tyrimo dalyviai.....	26
2.3. Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos.....	26
2.3.1. Požymiai, kuriais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai	27
2.3.2. Problemos, su kuriomis susiduria vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, mokykloje.....	28
2.3.3. Klasės draugų požiūris į mokinį, turintį elgesio ar emocinių sutrikimų	29
2.4. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymas.....	30
2.4.1. Elgesio korekcijos priemonių taikymas mokiniui, turinčiam emocijų ir elgesio sutrikimų.....	30
2.4.2. Problemos, išskylančios pedagogams dirbantiems su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų.....	32
2.4.3. Metodai, kuriuos naudoja mokytojai, dirbdami su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų.....	33
2.4.4. Pagalbos teikimas emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje.....	35

2.5. Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius.....	36
2.5.1. Pagalbos būdų, metodinės medžiagos, priemonių stoka, ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius.....	37
2.5.2. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo rekomendacijos	38
Išvados	40
Literatūra	42
Summary	46
Priedai.....	47

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbe analizuojamai emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo pradinėje mokykloje ypatumai.

Suformuluotas tyrimo tikslas, kuriuo siekiama išnagrinėti pedagogų darbo su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais ugdymo pradinėje mokykloje ypatumus, išryškinant mokinių patiriamus sunkumus bei jų ugdymui taikomus metodus, korekcijos priemones.

Tyrimas buvo atliktas interviu metodu, jame dalyvavo 15 pradinio ugdymo pedagogų, kurie ugdo emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius ir galėjo atsakyti į užduotus klausimus apie šių mokinių ugdymo ypatumus.

Interviu metodu buvo siekiama išsiaiškinti, kokių sunkumų pradinio ugdymo pedagogai patiria ugdydami emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius, su kokiomis problemomis susiduria šie mokiniai mokykloje, kas, be mokytojų, turėtų padėti spręsti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių problemas. Svarbiausias tikslas buvo išsiaiškinti, kokius ugdymo metodus, korekcijos priemones pedagogai taiko ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius.

Iš gautų duomenų buvo atlikta turinio analizė. Tyrimu nustatyta, jog pradinio ugdymo pedagogai ugdydami emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius patiria sunkumų ne tik dėl to, kad jie pasižymi menka mokymosi motyvacija, bet ir dėl to, kad šie mokiniai trukdo mokinių bei mokytojos darbą pamokų metu. Šie mokiniai mokykloje susiduria su dėmesio koncentracijos trūkumais bei įtemptais santykiais ir bendravimo problemomis su klasės draugais. Išskirtos didžiausios problemos, kurios trukdo emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems mokiniams ugdytis: agresyvumas, menka mokymosi motyvacija, dėmesio stoka, polinkis konfliktuoti. Pradinio ugdymo pedagogai ugdydami emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius ugdymo metodus renka atsižvelgdami į kiekvieno emocijų ir elgesio sutrikimų turinčio mokinio gebėjimus, poreikius, nuotaiką bei susidariusią situaciją. Ugdydami emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius, pedagogai taiko individualius pokalbius, aiškinimą, savarankišką veiklą, kolektyvinius žaidimus ir kt.

Esminiai žodžiai: emocijų ir elgesio sutrikimų turintis mokinis, ugdymo ypatumai, ugdymo metodai.

Terminų žodynas

Agresija - bet koks fizinis ar žodinis elgesys, siekiant pakenkti arba sunaikinti (Myers, 2000).

Emocija – viso organizmo reakcija, pasireškianti: 1) fiziologiniu sužadiniu; 2) išraiškos veiksmais; 3) sąmoningu išgyvenimu (Myers, 2000).

Elgesio sutrikimai – lemiantys neadaptivias asmenybės elgesio formas (English – Lithuanian Dictionary of Special Education, 2005).

Elgesio sutrikimai – tai pasikartojantis ir nuolatinis disocialus, agresyvus bei iššaukiantis elgesys. Toks elgesys sutrikdo tam tikram amžiui (šiuo atveju, vaikystei ir paauglystei) būdingas socialines elgesio normas, todėl tai nėra paprastas vaikiškas išdykavimas ar maištavimas (Kirk, Gallagher, 1989).

Elgesio problemos – grupė problemų, kurios apima konfliktus su kitais žmonėmis ir su jų lūkesčiais vaiko atžvilgiu. Šią grupę sudaro taisyklių nepaisantis bei agresyvus elgesys (Achenbach, Rescorla, 2001).

Emocijų ir elgesio sutrikimai – yra elgesio ir emocijų reakcijos, pasireiškiančios mokykloje, ryškiai besiskiriančios nuo įprastų amžiaus, kultūros, bei etninių normų, kurios daro neigiamą įtaką veiklai (Hallahan, Kauffman, 2003).

Emocijų problemos – grupė problemų, kurios pasireiškia asmens viduje. Šią grupę sudaro nerimas/depresija, nusišalinimas/depresija bei somatiniai nusiskundimai (Achenbach, Rescorla, 2001).

Komanda – kai keletas tarpusavyje susijusių žmonių daro vienas kitam įtaką, sujungia pastangas siekdami bendro tikslo; kiekvienas turi aiškiai apibrėžtas funkcijas (Ališauskienė, Miltenienė, 2004).

Ugdymas – turi būti vyksmas, per kurį atskleidžiamas kiekvieno asmens unikalumas bei jo pašaukimas, kartu išugdant elevacinio charakterio savybes: atsakingumą, kūrybingumą, tvirtumą (Beržinskas, 2004)

Ivadas

Problema ir jos aktualumas. Šiandienos vaikas auga kitokiomis socialinėmis, ekonominėmis sąlygomis ir kitokioje politinėje situacijoje, nei augo jo tėvai. Vaikai šiandien kitokie, nes jie suvokia kitaip. Jie, pavyzdžiui, greitai perpranta įvairius techninius prietaisus, gali priimti daug daugiau informacijos, negu jų tėvų karta. Tačiau jie nejautrūs žydinčios pievos grožiui (Langas, Piūler, 2002, p. 12). Gausūs įspūdžiai vaikus veikia padrikai ir paviršutiniškai. Šiuos vaikus vadina šokinėjimo manijos (hopping-manie), „konfeti“ karta. Ji sugeba susikaupti tik trumpam laikui. Šie simptomai būdingi naujai ligai, kuri pavadinta dėmesio trūkumo sutrikimu (Attention Deficit disorder, ADD). Jis trukdo mokytis, nes juo sergantys yra itin spontaniški, aktyvūs ir išsiblaškę. (Langas, Piūler, 2002, p. 12) Iš vienos pusės galima manyti, kad emociniai ir elgesio sutrikimai yra laikmečio išdava ir reikia su tuo susitaikyti, iš kitos pusės į tokį elgesį galima žiūrėti kaip į sumišusio, pasimetusio vaiko pagalbos šauksmą atrasti save ir išmokyti priimtinais elgtis, tuo pačiu rasti būdus, kaip tokiems vaikams padėti. Todėl labai svarbu atsižvelgiant į laikmečio specifiką, kalbėti apie vaiko elgesio ir emocinius sutrikimus, su kuriais susiduriama mokykloje (Martinkutė, 2008, p.1) Akivaizdu, kad vaikai nėra auklėjami taip, kaip buvo auklėjami prieš keturiasdešimt metų. Psichologinės tendencijos išryškėja pagal gyvenamąjį metą (Rigon, 2010, p. 16). Naujas požiūris į vaiką verčia pedagogus mąstyti apie tokią pedagoginės veiklos sistemą, kuri sudarytų kuo palankiausias sąlygas kiekvienam mažam žmogui augti, bręsti, tvirtėti ir tapti naudingam visuomenės piliečiui (Radzevičienė, 1997).

Nėra griežto, daugumos pedagogų ir psichologų vartojamo emocijų ir elgesio sutrikimų grupės apibūdinimo. Labai apibendrintai psichosocialinės adaptacijos sutrikimą galima apibūdinti, kaip santykinai pastovų, išsiskiriantį, nelauktą nukrypimą nuo adaptyvaus elgesio, traktuojamo normaliu. Emocijų ir elgesio sutrikimai gali pasireikšti kaip asocialus (delinkventiškas) elgesys, t.y. vagiliavimas, bėgimas iš mokyklos ir namų, svetimo turto naikinimas, agresyvumas aplinkinių atžvilgiu, žiaurus elgesys su gyvūnais ir pan. Kallahan ir Kauffman (2003), elgesio ir emocijų sutrikimu apibūdina, kad tai yra „elgesio ir emocijų reakcijos, pasireiškiančios mokykloje, ryškiai besiskiriančios nuo įprastų amžiaus, kultūros, bei etninių normų, kurios daro neigiamą įtaką veiklai“ (Hallahan ir Kauffman, 2003).

Mokslinėje literatūroje gana daug analizuojama apie mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų. Apie šios grupės mokinius analizuojama Ališauskienės ir Miltenienės (2004), Geležinienės (2008), Radzevičienės (1997) ir užsienio autorių - Gage ir Berliner (1994), Hallahan ir Kauffman (2003), Herm (2004), Achenbach ir Rescorla (2000) ir kt. darbuose.

Sėkmingas raidos apibrėžimas pagal tai, kiek vaikas turi elgesio ir emocijų sunkumų ar pagal klinikinį sutrikimą, yra santykinai siauras ir statiškas. Vaiko psichikos sveikatą ir sėkmingą raidą

geriausiai apibūdina lankstumas ir nuolatinis sugebėjimas keisti savo elgesį prisitaikant prie naujų aplinkos poreikių (Giedraitytė, Bieliauskaitė, 2010, p. 23)

Mokyklose daugėjant vaikų su vystymosi problemomis, ypatingai emocijų ir elgesio sunkumų turinčių mokinių, tampa ypač aktualus švietimo pagalbos teikimas vaikams pradinėse mokyklose. Kad būtų tinkamai organizuotas specialiojo pedagogo darbas, svarbu žinoti realią situaciją ir švietimo pagalbos poreikį konkrečiu atveju - išsamų problemų, su kuriomis susiduria emocijų ir elgesio sutrikimų turintys vaikai pradinėje mokykloje, vaizdą. Kadangi emocijų ir elgesio sunkumai yra dažnai susiję su daugeliu kitų problemų, norint padėti, tenka atsižvelgti į vaiko, jo šeimos ir aplinkos ypatumus. Būtina kompleksinė pagalba, apimanti individualiąją, grupinę pagalbą, psichoterapiją, medikamentinį gydymą, šeimos terapiją, mokymosi ir santykių su bendraamžiais korekciją. Mokykloje gali būti organizuojamos socialinių įgūdžių ugdymo grupės ar sudaromos specialios mokymosi programos, kad vaikams su elgesio ir emocijų sunkumais geriau sektųsi mokytis. Labai svarbi yra organizatoriaus asmenybė (mokykloje ja dažniausiai būna socialinis pedagogas, psichologas), įsitraukimas.

Pavienius švietimo pagalbos poreikio fragmentus konkrečiose mokyklose žino mokyklų pedagogai, psichologai, socialiniai pedagogai, bet, organizuojant kompleksinę ir visose grandyse veiksmingą švietimo pagalbą, reikalingi atskleidžiantys bendrą emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių patiriamų sunkumų pradinėje mokykloje vaizdą tyrimai. Tokių tyrimų trūkumas ir reikalingumas ir nusako tyrimo problemą.

Tyrimo objektas – emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo pradinėje mokykloje ypatumai.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti pedagogų darbo su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais ugdymo pradinėje mokykloje ypatumus.

Uždaviniai:

1. Remiantis mokslinės literatūros duomenimis, atskleisti emocijų ir elgesio sutrikimų apibrėžimą, klasifikavimą, vaikų turinčių tokių sutrikimų, bruožus, charakteristikas.
2. Išanalizuoti vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, mokymo ir ugdymo bendruosius principus ir darbo su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais specifiką.
3. Išanalizuoti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių mokymosi sunkumus.
4. Apžvelgti mokinių, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų ugdymo pradinėje mokykloje ypatumus.
5. Atlikti mokytojų apklausą pasirinktose pradinėse mokyklose, išanalizuoti mokytojų darbo ypatumus, dirbant su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais pradinėje mokykloje.

6. Pateikti rekomendacijas dėl emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo tobulinimo.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, interviu, turinio analizė.

Tyrimo dalyviai. Apklausoje dalyvavo 15 pradinio ugdymo pedagogų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymo patirties. Tyrimas atliktas Šiaulių miesto, Telšių, Raseinių rajono pradinio ugdymo mokyklose, 2011 kovo – 2011 balandžio mėnesiais.

Bakalauro darbo struktūra. Ši bakalauro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, terminų žodynas, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas [62 šaltiniai], santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 9 lentelės. Prieduose pateikiama: interviu klausimų pavyzdys, pradinio ugdymo pedagogų atsakymai. Darbo apimtis – 47 puslapiai.

1 skyrius. EMOCIJŲ IR ELGESIO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMO PRADINĖJE MOKYKLOJE TEORINIŲ ASPEKTŲ ANALIZĖ

1.1. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų bruožai ir charakteristikos

Emocijų ir elgesio sutrikimų turintys vaikai – kokie tai vaikai? Tai vaikai, turintys mokymosi negalių, emocijų, elgesio ir socialinės raidos, komunikacijos sutrikimų. Vaikų, kurie turi emocijų ir elgesio sutrikimų, sunku nepastebėti klasėje. Jiems nesiseka išmokti vieno arba kito dalyko, jie tylūs arba pernelyg judrūs, nesusikaupia, neišlaiko dėmesio, gali būti žemo darbingumo lygio, turi atminties procesų sutrikimų. (Šiuolaikinis ugdymas: priešmokyklinukas, pradinukas, socialinė integracija, 2005, p. 64, 111). Vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų, išsiskiria iš grupės savo laikysena, manieromis, kurios rimtai trukdo ir ugdymo procesui, jo aplinkai ir jiems patiems lavėti. Pedagoginėje praktikoje mokytojai dažniausiai pastebi ir turi ugdymo problemų su vaikais, kuriems būdingi savireguliacijos sutrikimai (dėmesio sutrikimas, hiperaktyvumas, impulsyvumas, asteniškumas). Jie neretai pasižymi asocialiu elgesiu. Pedagogams taip pat ne naujiena opozicinis neklusnumas (taisyklių, reikalavimų neigimas ir nevykdymas, dažnas pyktis, kerštingumas) (Žičkuvienė, 2008). Pasak A. Ališausko (1996), šių vaikų orientacinei veiklai būdingi sunkumai planuojant savo veiklą, kontroliuojant ir koreguojant užduoties atlikimą, orientuojantis į veiklos tikslą.

1.1.1. Emocinių ir elgesio sutrikimų apibrėžimas ir klasifikavimas

Elgesio ir emocijų sutrikimus gana sunku apibrėžti, kadangi trūksta vieningų kriterijų. Vaikų ir paauglių psichiatrų pagalba būtina labiausiai išreikštų elgesio ir emocijų sutrikimų atvejais (tuomet medikai vadovaujasi TLK-10 klasifikacijoje išdėstytais kriterijais) (Nasvytienė, 2005, p. 7). Apibrėžti šiuos sutrikimus yra beveik tas pats, kaip apibrėžti gerai žinomą išgyvenimą, pavyzdžiui pyktį, vienišumą ar laimę (Hallahan, Kauffman, 2003, p. 212). Pagal autorius Dilingą ir Reimerį (2000) asocialumas, agresyvi reakcija į išylančias problemas bei konfliktus nėra psichikos liga, nežiūrint to, elgesio, charakterio nukrypimai, pasireiškiantys kaip agresija, įtūžio priepuoliai, bėgimas iš mokyklos, auklėjimo problemomis, agresija įvardinama kaip socialinio pobūdžio sutrikimai.

Terminas „emociniai arba elgesio sutrikimai“ nurodo sutrikimą, pasireiškiantį elgesio ar emocinėmis reakcijomis mokykloje, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros bei etninių normų, kurios daro neigiamą įtaką ugdymo veiklai. Ugdymo veiklai priskiriami akademiniai,

socialiniai, profesiniai ir asmens įgūdžiai. Tokio pobūdžio sutrikimas: 1) nėra tik laikina, tikėtina reakcija į stresą keliančius aplinkos įvykius; 2) nuolat pasireiškia dviejose skirtingose srityse; viena jų susijusi su mokykla; 3) nepasiduoda tiesioginei bendrojo ugdymo intervencijai, arba vaiko būklė tokia, kad tokios bendrojo ugdymo intervencijos nepakanka (Hallahan, Kauffman, 2003, p. 215).

Tačiau daugelis psichologų ir pedagogų mano, kad geriau pasitikėti individualiu vaiko elgesio bei situacinių veiksnių įvertinimu, negu tradicine diagnostikos klasifikacija. Tačiau elgesio ir emocinių sutrikimų klasifikacija tarytum nubrėžia gaires apie šių sutrikimų pobūdį. Šiame skyriuje bus apžvelgtos 4 klasifikacijos.

1. TLK-10. Psichikos ir elgesio sutrikimai. TLK – tarptautinė ligų klasifikacija. Joje smulkiai aprašyti sutrikimai (TLK-10-AM sisteminis ligų sąrašas, 2008):

Elgesio ir emocijų sutrikimai, prasidedantys vaikystėje ir paauglystėje:

1) Hiperkineziniai sutrikimai. Tai grupė sutrikimų, kuriems būdinga ankstyva pradžia (paprastai per pirmuosius penkerius gyvenimo metus), sugebėjimo užsiimti veikla, reikalaujančia pažintinių funkcijų, stoka, polinkis nebaigus vienos veiklos, užsiimti kita ir dezorganizuotas, sunkiai kontroliuojamas ir perdėtas aktyvumas. Jiems dažnai būna sunku laikytis disciplinos, ir tai daugiau susiję su neapgalvotu taisyklių pažeidimu, o ne su sąmoningu nepaklusnumu (aktyvumo ir dėmesio sutrikimas, hiperaktyvumas).

2) Elgesio sutrikimai. Tai sutrikimai, kuriems būdingas pasikartojantis ir nuolatinis asocialaus, agresyvaus arba nepaklusnaus elgesio stereotipas. Toks elgesys, pasiekęs stipriausią išraiškos būdą, sutrikdo šiam amžiui būdingas socialines elgesio normas, todėl tai nėra paprastas vaikiškas išdykavimas arba paauglio maištavimas. Be to, toks elgesio modelis turi būti ilgai trunkantis (mažiausiai 6 mėnesius). Diagnozė grindžiama tokiais elgesio ypatumais: per didelis polinkis peštis ir triukšmauti, žiaurumas kitiems žmonėms ar gyvūnams, didelis destruktivumas nuosavybės atžvilgiu, padeginėjimas, vagiliavimas, pasikartojantis melavimas, pamokų praleidinėjimas, bėgimas iš namų, neįprastai dažni ir stiprūs pykčio protrūkiai bei nepaklusnumas.

3) Mišrūs elgesio ir emocijų sutrikimai. Tai sutrikimų grupė, apibūdinama nuolatinio agresyvaus, asocialaus arba įžūlaus elgesio bei aiškių ir rimtų depresijos, nerimo arba kitų emocinių sutrikimų simptomų deriniu.

4) Emocijų sutrikimai, prasidedantys vaikystėje. Daugelis emocinių sutrikimų, prasidedančių vaikystėje, yra daugiau normalios raidos kraštutinumai, o ne kokybiškai anomalūs fenomenai. Pagrindinis diagnostinis požymis, skiriantis emocinius sutrikimus, prasidedančius vaikystėje, ir neurozinius sutrikimus, yra minimų emocinių sutrikimų atitikimas konkrečiam vaiko raidos tarpsniui.

5) Socialinio bendravimo sutrikimai, prasidedantys vaikystėje ir paauglystėje. Grupė, kuri apima sutrikimus, pasižyminčius socialinio bendravimo anomalijomis, prasidedančiomis vystymosi periodu. Manoma, kad lemiamą reikšmę šio sutrikimo etiologijai daugeliu atvejų turi labai iškreipta arba skurdi aplinka.

6) Tikai. Vyraujantis šių sindromų požymis yra įvairūs tikai. Tikai yra nevalingi, staigūs, pasikartojantys ir neritmiški raumenų judesiai (dažniausiai apimama ribota raumenų grupė) arba staiga prasidedanti ir betikslė vokalinė produkcija. Tikus skatina stresas, o miegant jie išnyksta. Įprastiniai paprastųjų motorinių tikų pavyzdžiai yra mirksėjimas, kaklo trūkčiojimas, pečių traukymas ir veido grimasos. Įprastiniai vokalinių tikų pavyzdžiai yra atsikrenkštimas, lojimą primenantis garsas, šnarpštimas ir šnypštimas.

7) Kiti elgesio ir emocijų sutrikimai, dažniausiai prasidedantys vaikystėje ir paauglystėje (TLK-10-AM sisteminis ligų sąrašas, 2008).

2. Achenbach ir Rescorla (2000) išvestos diagnostikos kriterijais pagrįstos skalės:

- 1) Nuotaikos sunkumai
- 2) Nerimo sunkumai
- 3) Dėmesio trūkumas/hiperaktyvumas
- 4) Įvairiapusiai raidos sunkumai
- 5) Prieštaraujantis neklusnumas

Svarbu atkreipti dėmesį, kad diagnostikos kriterijais pagrįstos skalės (ir atitinkamai aukšti vienos ar kitos skalės įverčiai) nėra tapačios diagnozei. (Jusienė, Raižienė, 2006, p. 46)

3. Quay ir Petersonas (1987) aprašo 6 dimensijas, kurioms priklauso tokios elgesio formos:

- 1) elgesio sutrikimai (vaikas siekia kitų dėmesio, stengiasi pasirodyti, jo elgesys yra griunamojo pobūdžio, jis erzina aplinkinius, mušasi, jį ištinka pykčio priepuoliai);
- 2) socializuota agresija (vaikas vagia drauge su kitais, yra ištikimas delinkventinio elgesio draugams, bėga iš pamokų su kitais, turi „blogų“ draugų, atvirai prisipažįsta negerbiąs moralinių vertybių ir įstatymų);
- 3) dėmesio problemos - nebrandumas (vaikas negali ilgai išlaikyti dėmesio, silpna jo dėmesio koncentracija, yra lengvai išblaškomas, lengvai atitraukiamas nuo atliekamos užduoties, atsakinėja negalvodamas, yra inertiškas, lėtai juda, mieguistas);
- 4) nerimas - atsiribojimas (vaikas drovus, greitai susigęsta, perdėtai jautrus, lengvai pažeidžiamas, nuolat ko nors bijo, neramus, prislėgtas, visada liūdnas);
- 5) psichozinis elgesys (reiškia nerealistiškas mintis, kartoja žodžius ir sakinius, keistai elgiasi);

- 6) didelis motorinis aktyvumas (vaikas neramus, nenusėdi vietoje, įsitempęs, negali atsipalaiduoti, perdėtai šnekus) (Hallahan ir kt., 2003, p.216).

4) Ketvirtoji kvalifikacija pateikiama „Specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarkoje“. (LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2002-07-12 Nr. ISAK Nr.1329/368/98).

Pagal šią klasifikaciją yra išskiriamos tokios emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimų grupės:

1. *Emocijų ir elgesio sutrikimai* (savireguliacijos sutrikimai – dėmesio sutrikimai, hiperkinezės, perdėtas impulsyvumas, lėta veiklos sparta, asteniškumas ir kompleksinės problemos – hiperaktyvumas, veiklos planavimo ir reguliavimo sutrikimai, veiklos strategijų trūkumas)
2. *Elgesio sutrikimai* (nuolatinis disocialus, agresyvus ir provokuojantis elgesys - vagiliavimas, bėgimas iš mokyklos ir namų, patologinis padeginėjimas, svetimo turto naikinimas, žiaurus elgesys su gyvūnais, ginklo naudojimas ir pan.);
3. *Emocijų sutrikimai* (nerimas – išsiskyrimo ir bendrasis, vengimo reakcijos, fobijos – konkrečių objektų ir reiškinių sukeltos baimės)
4. *Tikai* (lėtiniai motoriniai tikai; Tourette sindromas)
5. *Nuotaikos* (afektiniai) sutrikimai (Depresija);
6. *Neuroziniai stresiniai sutrikimai* (adaptacinis sutrikimas, obsesinis-kompulsinis sutrikimas)
7. *Psichoziniai sutrikimai* (šizofrenija, šizoafektiniai sutrikimai);
8. *Emocijų ir elgesio sutrikimai dėl charakterio akcentuotumų*;
9. *Elgesio ir emocijų sutrikimai vartojant narkotikus*;
10. *Įvairiapusiai raidos sutrikimai* (vaikystės autizmas, atipškas autizmas, Aspergerio sindromas ir kt.).

1.1.2. Emocijų ir elgesio sutrikimų priežastys

Pastaruoju metu daugėja vaikų su emocijų ir elgesio sutrikimais. Kokios elgesio sutrikimų ir hiperaktyvumo priežastys? Tokį klausimą sau kelia tėvai, išgirdę tokią vaiko diagnozę. Tėvai linkę kaltinti save ir vienas kitą, tačiau tyrimai rodo, kad tai nėra tik namų sąlygų sukelta problema, taip pat reikšmės turi biologinės priežastys (Kaupienė, 2011). Faktai, eksperimentų bei stebėjimų duomenys patvirtina, jog normalūs vaikai dažnai būna taip pat primityviai priešiški, destruktivūs ir savanaudiški. Pagrindinis principas, lemiantis, koks elgesio tipas pasireikš dažniau, yra toks: vaikas, kuris yra

nesaugus, visiškai nuviltas ar jaučia grėsmę, kurio saugumo, meilės, priklausomybės, savigarbos poreikiai nepatenkinti, parodys daugiau savanaudiškumo, neapykantos, agresyvumo ir destruktivumo. Vaikai, kuriuos jų tėvai myli ir gerbia turėtų parodyti mažiau destruktivumo (Maslow, 2006, p. 156)

Pirmoji visą gyvenimą išliekanti grėsmė vaikui yra jo paties pyktis. Jeigu jis nesusidoroja su savo pykčiu, šitai jį sužalos arba pražudys (Chapman, Cambell, 2001, p. 123). Pykčio nesuvaldymas yra susijęs su visomis dabar ir ateityje iškilsiančiomis vaiko problemomis – pradedant prastais pažymiais, sugriautais tarpusavio santykiais, baigiant rimtesniais emocijų ar elgesio sutrikimais.

Normalų genetinį kodą turintys kūdikiai gali būti kenksmingų aplinkos įtakų taip paveikti, kad jų paveldėtos savybės ar gabumai būtų sunaikinti arba likti potencialiai neaktyvūs per daugelį metų ir net visą gyvenimą. (Pikūnas, Palujanskienė, 2001, p. 15) Duglas pagrindine hiperaktyvumo priežastimi įvardina minimalią smegenų disfunkciją, tai gali būti įtakota daugybės smegenų struktūrų mikropažeidimų (gimdymo traumos, naujagimių asfiksija ir daugelis panašių priežasčių) (Степанов, 2003). Dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sindromo priežastys vis dar nežinomos, bet daugelis tyrinėtojų mano, kad tai yra neurobiologinis sutrikimas, nepriklausantis nuo namų ar mokyklos aplinkos (Peters, 1999, p. 114)

Biopsichiniai faktoriai

Daugelis psichologų ir sociologų pripažįsta, kad elgesį, emocijas, sutrikimus įtakoja biopsichiniai faktoriai. Paveldimumas, genetika turi neabejotiną poveikį vaiko vystymuisi, elgesio sutrikimams, atsirasti. Cantwel ir Gerskon, Homovit ir Guroff (cit. Radzevičienė, 1997) atlikti tyrimai su monozigotiniais ir heterozigotiniais dvyniais įrodė, kad elgesio problemoms atsirasti įtakos turi genetiniai faktoriai. Vaikams, turintiems vienodą genetinę struktūrą, kyla panašių elgesio problemų.

Nuo motinos elgesio nėštumo metu priklauso tolesnis vaiko vystymasis. Kaip nurodo J. Pikūnas ir A. Palujanskienė, „vaisiaus patyrimas prasideda prieš kelis mėnesius iki kūdikiui gimstant, kai dauguma tėvų dar nesuvokia, kad jau vyksta jo pirminio mokymosi procesas ir jis į daug ką reaguoja“ (Pikūnas, Palujanskienė, 2001 p.16).

Anot I. Longmejerio ir Z. Mateičeko pastebėjimų (cit. Radzevičienė, 1997), emocinė deprivacija vaidina lemiamą vaidmenį ydingam vystymuisi formotis - „taip yra todėl, kas per limbinę sistemą emocijos veikia galvos smegenų žievės funkcinių pajėgumą. Emocinės reakcijos yra labai reikšmingos bet kokios veiklos motyvacijai atsirasti, nes emocijos ontogenetiškai ankstyviausia žmogaus psichinė funkcija.“ (Radzevičienė, 1997, p.16) Kaip pažymi autorė, „nelaukti vaikai yra emociškai deprivuoti, ir jų ydingas emocinės sferos vystymasis yra iš anksto determinuotas“ (Radzevičienė, 1997 p. 17). Vaikas gali būti nelaukiamas dėl įvairių priežasčių. Kartais vienišos motinos nelaukia savo kūdikio, tai gali įtakoti skurdas, žemas kultūrinis lygis, žalingi įpročiai.

Šeimos aplinkos faktoriai

Pagal Lietuvos Respublikos konstitucijos 38 straipsnį (1992) šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (Lietuvos Respublikos konstitucija, 1992).

Šeima yra „lyg asmuo“, vieta, kur žmogus susipažįsta su gyvenimu ir jo socialine dimensija. Ji tebėra stipraus emocinio ryšio vieta. Tai vieta, kur tikimasi būti asmeniškai pripažintam (Popiežiškoji šeimos taryba, 2003).

Nepalankios raidos sąlygos šeimoje gali turėti lemiamą poveikį vaiko psichosocialiniam vystymuisi. Pasak G. Valicko (1997), atskyrimas nuo motinos, net trumpas, traumuoja vienerių-trejų metų vaikus, jie tampa nuliūdę, irzlūs, bijo nepažįstamų žmonių. Kuo vyresni vaikai, tuo pasekmės švelnesnės. Priklausomai nuo atskyrimo laikotarpio ir nuo sunkinančių aplinkybių (prievarta, nepriežiūra, smurtas, emocinio bendravimo stoka, skurdas), tuo didesnis pavojus tolesnei vaiko socializacijai ateityje, nes padidėja individo agresyvių reakcijų tikimybė. (Valickas, 1997, p.18).

R. Žukauskienė (2002) apibendrindama įvairių kryptų psichologų (psichoanalitinės, kognityvinės, bihevioristinės) psichosocialinės raidos teorijas teigia, kad „kūdikio psichologinių poreikių tenkinimas ir jautrumas tiems poreikiams yra labai svarbus vaiko tolesnei emocinei ir pažintinei raidai“. Autorė, remdamasi J.Bowlby ir J.Robertson (cit. Žukauskienė, 2002) stebėjimais, pažymi, kad vaikų, patyrusių atskirtį, stipriai pažeidžiama ir sulėtinama psichosocialinė raida.

Dalis tėvų kaip auklėjimo priemonę naudoja griežtas bausmes – visų pirma, fizinę prievartą. Kaip pastebi G. Valickas (1997), jei griežtos bausmės taikomos kūdikystėje – tokie kūdikiai tampa liūdni, baikštūs, pikti. 2-5 metų vaikai, patyrę fizinį smurtą, agresyviai elgiasi, prasta savikontrolė staigiai supyksta, susierzina. Vaikams, kuriems taikomos fizinės bausmės, paauglystėje išryškėja adaptacijos problemos – jie išsiblaškę, nedraugiški, labai agresyvūs (Valickas, 1997, p.19)

Kiekvienoje šeimoje neišvengiamai kyla nesutarimai, kuriuos kartais palydi pyktis. Naudodamas dienoraščio metodą, kuriuo devynis mėnesius motinos žymėjo bei skaičiavo šeimos konfliktus, Cummings (1994) ir jo kolegos pranešė, jog dažnesni konfliktai įtakojo stipresnį vaikų sielvartą, nesaugumo jausmą bei pykčio pasireiškimą. Pakartoti tyrimai laboratorijoje tai pat patvirtino padidėjusį vaikų sielvartą ir agresyvumą (Cummings, Davies, 1994).

R. Žukauskienė (2002), remdamasi D. Baumrind pastebėjimais, teigia, kad autoritariškai auklėjami vaikai nepasiekia moksle gerų rezultatų, yra nelaimingi, priešiški, nepasitiki savimi, o viską leidžiančių tėvų vaikai „yra mažiausiai pasitikintys savimi, nemokantys savęs kontroliuoti ir ypač nelaimingi. Berniukai paprastai mokosi gana blogai, o mergaitės neblogai“ (Žukauskienė, 2002, p.199-200).

J. Kanapinskaitė (2005) teigia, kad autoritariškai auklėjami vaikai išauga emociškai nestabilūs ir, esant frustruojančioms situacijoms, elgiasi agresyviai. Liberaliai auklėjami vaikai gali turėti polinkį elgtis asocialiai. Autorė, cituodama Perry, teigia, kad agresyvūs vaikai užauga tose šeimose, kuriose nesidomima vaiku, stinga dvasinės šilumos, meilės, palaikymo, vietoj to – jie pajuokiami, užgauliojami. (Kanapinskaitė, 2005, p.15). I. Delaflor (2006) savo knygoje cituoja D. Č. Pirsą (J. Ch. Pearce) – „yra gerai žinoma, kad vaiko mokymasis vyksta automatiškai, per nesąmoningą aplinkoje esančių modelių perėmimą, sudaro 95 proc. viso vaiko mokymosi proceso. Tyrimais įrodyta, kad vaiko mąstymo dalis, kuria mes galime sąmoningai manipuliuoti žodinio mokymo pagalba, tesudaro 5 proc. Visi mūsų reikalavimai, nurodymai ir pastangos pakeisti vaiko elgesį aprėpia tik tuos 5 proc. O labiausiai jie mokosi iš mūsų neišsakytų minčių ir jausmų. Tai nesąmoningas mokymasis, kuris ir aprėpia minėtąją didžiausiąją šio proceso dalį“ (Delaflor, 2006, p.140).

Socialinės aplinkos faktoriai

Vaikai mokosi elgesio modelių stebėdami supančią aplinką. A. Vaičiulienė (2004) aprašo G. H. Edlerio mintis ir atliktus stebėjimus, kaip ekonominių sunkumų laikotarpis JAV paveikė žmonių gyvenimus. G. H. Edleris atliko longitudinalinį vaikų socialinės ir intelektualinės raidos tyrimą. Ekonominė depresija labiausiai paveikė mažus vaikus ir tai turėjo įtakos visam gyvenimui. Šie vaikai pastoviai buvo blogos nuotaikos, turėjo žemą pažeidžiamumo laipsnį, mergaitės buvo irzlios, berniukai dažnai pykosi. Ekonominė situacija turėjo įtakos tų asmenų vertybėms, darbui, santuokai.. Šis tyrimas leidžia prognozuoti ekonominių nepriteklių poveikį vaiko kaip asmenybės vystimuisi. Kuo didesni ekonominiai nepritekliai, tuo didesnė tikimybė, kad ateityje šie žmonės turės socializacijos problemų, bus irzlūs ir pikti, be didelių ambicijų profesinėje srityje, jų šeimos nebus stabilios. (Vaičiulienė, 2004, p.26).

Kaip teigia J. Pikūnas ir A. Palujanskienė (2001), vaikas nuo pat savo gyvenimo pradžios pakliūna į žiniasklaidos apsuptį. Radijas, televizija, spauda, internetas formuoja požiūrį į įvairius gyvenimo klausimus, skleidžia informaciją, kuri daro didžiulį poveikį vaiko pasaulio supratimui ir padeda modeliuoti pagal tam tikrus pavyzdžius jo elgesį.

Neigiamų charakterio ypatybių atsiradimui ir paaštrėjimui turi neigiama visuomenės informavimo priemonių įtaka, nes, pasak G. Valicko (1997), jos formuoja elgesio normas, vertybių sistemą, požiūrį į įvairius reiškinius ir pan. Autorius remdamasis Erono L. D. tyrimais teigia, kad kuo dažniau vaikai žiūri smurtines laidas, ar filmus, tuo labiau sustiprėja jų agresyvus elgesys.

1.2. Mokytojo darbo su vaikais, turinčiais emocijų ir elgesio sutrikimų, teoriniai aspektai

Mokytojas turėtų būti pavyzdys klasėje. Sugebėjimas bendrauti gali būti perduodamas kiekvienos dienos užsiėmimų su pradinukais metu. Kai mokytojas bendrauja ir klauso pagarbiai, nebūna agresyviai nusiteikęs, tuomet jis rodo teigiamą bendravimo modelį.

JT Generalinėje Asamblėjoje priimtoje vaiko teisių konvencijoje nurodoma, kad pagrindinis švietimo tikslas - pilniausiai atskleisti ir išvystyti vaiko asmenybę, talentą, protinius ir fizinius gebėjimus. 31 straipsnyje kalbama apie vaikų teisę į poilsį, žaidimus ir dalyvavimą kultūrinėje ir meninėje veikloje, nes laisvalaikis – tai laisvas laikas, kurio metu moksleivis gali skirti savo intelektualines ir dvasines jėgas laisvai pasirenkamai veiklai, kuri padėtų atstatyti ir ugdyti jo kūrybines ir dvasines jėgas. (Vaiko teisių konvencija, 1989).

Labai svarbus aspektas yra vaiko ugdymas mokykloje. Ugdymas turi būti vyksmas, per kurį atskleidžiamas kiekvieno asmens unikalumas bei jo pašaukimas, kartu išugdant elevacinio charakterio savybes: atsakingumą, kūrybingumą, tvirtumą (Beržinskas, 2004, p. 155).

Dirbant su problemų turinčiais vaikais, psichologinis mokymo(si) ir ugdymo(si) kontekstas toks pat svarbus ir reikšmingas, kaip ir pedagoginės priemonės, parenkamos mokiniams ugdyti ir saviugdai skatinti. Pasak R. Geležinienės, J. Ruškaus, S. Balčiūno (2008), taikomi metodai turėtų orientotis į pozityvaus elgesio skatinimą. J. Thijso ir kt. (cit. Nasvytienė, Balčaitytė, 2009) tyrimo išvados liudija, kad mokytojai dažniau konfliktuoja, jaučia didesnę psichologinę atstumą bendraudami su socialiai uždariais ir hiperaktyviais vaikais; kartu jie bando megzti teigiamus santykius, ieško veiksmų, padedančių juos išlaikyti.

Specialusis ugdymas yra Lietuvos švietimo sistemos dalis. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas nustato specialiojo ugdymo sistemos sandarą bei specialiųjų poreikių asmenų ankstyvojo ir ikimokyklinio ugdymo, bendrojo lavinimo, papildomojo ugdymo, profesinio ir aukštojo mokymo, aukštojo mokslo ir suaugusiųjų švietimo organizavimo pagrindus. Vyriausybės nutarimu patvirtinta Vaikų vasaros poilsio organizavimo ir finansavimo tvarka, nusakyta, kokių būdu Vyriausybė remia vaikų poilsį. Lietuvos Respublikos vyriausybė patvirtino Socialinių ir pedagoginių vaikų mokymosi sąlygų sudarymo programą, kuri skirta lankstesnei švietimo sistemai kurti, kad būtų labiau atsižvelgta į įvairias vaikų reikmes, jiems labiau sektųsi mokslas ir būtų įgyvendinta atviros mokyklos idėja (Lietuvos respublikos specialiojo ugdymo įstatymas, 1998).

Šiuo metu Lietuvoje vis dar aktyviai tebediskutuojama apie emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių bei kitokių raidos sutrikimų turinčių mokinių mokyklinės integracijos klausimais. Vieni tvirtina, kad integruotas specialiųjų poreikių vaikų ugdymas griauja tai, kas per daugelį metų buvo sukurta šalyje,

bereikalingai atima iš pedagogų laiką, kiti mano, jog integruojant galima sėkmingai spręsti vaikų, turinčių intelekto, raidos, emocijų bei elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymo pradinėse mokyklose bei paruošimo tolimesniam mokymuisi problemas. Vaiko teisių konvencijoje (2000) minimas principas dėl vaiko teisės vystytis. Terminas „vystymasis“ yra susijęs su kiekvienu vaiku ir turėtų būti aiškinamas plačiau, turint omenyje jo fizinę ir protinę sveikatą, dvasinę, moralinę, socialinę ir kultūrinę raidą (Prokopčik, 2002, p.11). Tačiau šiuo metu ne visos pradinio ugdymo įstaigos, ir ne visi pedagogai yra pasirengę kokybiškai kitaip pažvelgti į emocijų ir elgesio sunkumų turinčių vaikų ugdymą ankstyvame amžiuje, t.y. pradinėje mokykloje.

1.2.1. Mokytojo darbo su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais specifika

Profesijos apibrėžtis įpareigoja mokytoją ugdyti visus bendrojo lavinimo mokyklų mokinius, atsiliepti į įvairius jų poreikius, tarp jų elgesio ir emocinių problemų turinčių vaikų reikmes (Nasvytienė, Balčaitytė, 2009, p. 22). Kaip elgtis su nepakankamai dėmesingais ir hiperaktyviais mokiniais? Geriausia pradėti nuo paprasčiausių dalykų. Pirmiausia pasistengti pašalinti tai, kas atitraukia dėmesį. Jei viena strategija ar metodas netinka, padėtis dar ne beviltiška. Reikia išmėginti kitokią ir nevengti profesionalių patarimų; stengtis sužinoti kuo daugiau įvairių nuomonių (Jensen, 2001, p. 46)

Ugdydamas specialiųjų poreikių vaikus pedagogas turi žinoti, kad vaikas turėtų būti ugdomas kuo mažiau varžančioje aplinkoje, mokytojas turi užtikrinti vaiko psichologinį saugumą, gerą klasės mikroklimatą, gerus tarpusavio santykius. Svarbu pastebėti vaiko pergalės ir laimėjimus. Net ir pats mažiausias vaiko pasiekimas turi būti įvertintas mokytojo. Būtina pagirti vaiką klasės draugų akivaizdoje. Tuomet vaikas labiau pasitikės savo jėgomis, kils jo autoritetas tarp draugų (Šiuolaikinis ugdymas: priešmokyklinukas, pradinukas, socialinė integracija, 2005, p. 111).

Specialiųjų poreikių turinčius vaikus stengiamasi pasodinti į priekinę suolą prieš mokytoją, tai leidžia dažniau juos paliesti, tartum atsitiktinai susitikti su jais žvilgsniu. Pamokose aiškinant naują temą stengiamasi lengvai apkabinti vaiką, paskatinti jį. Akivaizdu, jog žvilgsniu, fiziniu prisilietimu susilpninama vaiko baimė ir įtampa, sustiprinamas saugumo jausmas. Tai savo ruožtu leidžia jam geriau mokytis (Šiuolaikinis ugdymas: priešmokyklinukas, pradinukas, socialinė integracija, 2005, p. 111).

Pradinių klasių mokytojui ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius dažnai tenka pasitelkti korekcinius metodus. Korekciniai metodai dirbant su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais

vaikais, skirti ne jų „išgydymui“, o siekiant sudaryti sąlygas, kad mokymosi ir bendravimo nesėkmės vaikui būtų ne tokios dažnos ir ne tokios griauinančios.

Pagrindinės korekcinės veiklos kryptys (Ramanauskienė, 2008, p. 7-8):

- 1) Vyraujantis teigiamas emocinis tonas bendraujant su vaiku;
- 2) Apgalvota skatinimo sistema vaiko elgesiui klasėje reguliuoti;
- 3) Vaiko nedėmesingumo kompensavimas klasėje specialiomis priemonėmis;
- 4) Vaiko mokymas stebėti ir kontroliuoti save, adekvačiai vertinti savo veiklą

Vyraujantis teigiamas emocinis tonas santykiuose su vaiku pasiekiamas (Ramanauskienė, 2008, p. 8):

- Keičiant suaugusiųjų nusistatymą vaiko atžvilgiu;
- Nuolat akcentuojant jo mokymosi reikšmę;
- Stengtis parodyti vaikui daugiau dėmesio būtent tada, kai jis gerai elgiasi, dirba.

Skatinimo ir bausmių sistema vaiko elgesiui mokykloje reguliuoti turi būti (Ramanauskienė, 2008, p. 8):

- Humaniška;
- Įvairi, nuolat papildoma naujomis priemonėmis;
- Skatinimo ir bausmių formos turi būti iš anksto aptartos su vaiku ir priimtos abipusiu susitarimu.

Netinkamą mokinio elgesį galima nukreipti tinkama linkme. Žinoma, tam reikia tam tikrų pastangų. Kiekvienos korekcinės žinutės metu mokinys turi sulaukti teigiamų pastebėjimų apie tai, ką jis daro gerai. Teigiami jausmai pastiprina norą keisti savo elgesį. Norint padaryti šią pastiprinimo sistemą efektyvia, reikėtų pradėti ją taikyti ir kitose klasėse ir stengtis kiekvienam mokiniui suteikti teigiamą grįžtamąjį ryšį, ypatingai mokiniams su emociniais ir elgesio sutrikimais (Mackenzie, 2008, p. 41)

Teigiamas pastiprinimas, skatinimas gali būti įvairių formų:

- Verbalinis (t.y. pastebėjimai, grįžtamasis ryšys);
- Neverbalinis (t.y. šypsena, linktelėjimas);
- Privilegijos (t.y. pasirinktinė sėdėjimo vieta; laisvas laikas, pirmas gauna pietus, išleisti iš pamokos keliomis minutėmis anksčiau);
- Apdovanojimai (t.y. parašyti gerą pažymį, pagyrimą, lipdukas arba kita dovanėlė);
- Paskatinimas (t.y. talonas, bilietai į renginį);

- Individualiai pageidaujami užsiėmimai (t.y. naudojimas kompiuteriu ar kitas užsiėmimas)

Būtinai stebėjimas ar nepageidaujamas elgesys keičiasi. Jei vienas pastiprinimo būdas nepadeda, reikia pabandyti kelis būdus, kol bus surastas tinkamas. Kai geras elgesys įsigali, galima bandyti pastiprinamųjų priemonių naudojimą kuriam laikui sustabdyti (Mackenzie, 2008, p. 42).

Taip pat galima naudoti **bausmes** už netinkamą elgesį (Ramanauskienė, 2008, p. 8-9):

- Neteikti numatytų lengvatų;
- Izoliuoti tam tikram trumpam periodui specialioje klasės vietoje;
- Pranešti tėvams ir pan.;

Pastiprinimui ir blogo elgesio pažymėjimui galima naudotis 3 ir 4 formomis, pristatytomis knygoje apie Alberta mokyklas.

Tobulėjimo terapija

Pasak Kirk, Gallagher (1989), ši terapija pabrėžia žingsnius, kaip vaikas mokosi ir tobulėja įvairiose srityse. Mokytojai pamokų metu svarbu išskirti tuos žingsnius (elgesio, bendravimo, socializacijos, akademinio žinių) ir po truputi judėti link tikslo, kad vaikas pilnai integruotųsi klasėje.

Norint taikyti mokiniui tobulėjimo terapiją, kaip vieną iš įrankių galima naudoti vaiko stebėjimo klasėje metodą. Jį taikant reikia pildyti tiesioginio stebėjimo formą. Su šia forma aprašomas vaiko elgesys 10-20 min. – žymima, ar mokinys buvo dėmesingas ar ne, kaip elgėsi. Be aprašymo naudojamos paprastos lentelės, kur fiksuojamas elgesys kas 5 min. Lentelėje matomas 40 proc. užimtumas. 60-80 proc. užimtumas laikomas normaliu. Vaikų, turinčių hiperaktyvumo sindromą šis rodiklis žymiai mažesnis (Хотылева, Ахутина, 2010).

Laisvalaikio organizavimas

Įdomi veikla po pamokų atitraukia moksleivį nuo tuščio, beprasmiško laiko leidimo. Laisvalaikio metu atsiskleidžia intelektualinės, dorovinės nuostatos, atsiranda įvairių bendradarbiavimo galimybių. Vienas iš svarbiausių šiuolaikinio Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo tikslų – asmenybės socializacija konkrečioje aplinkoje, kuri vyksta jai pačiai aktyviai perimant žmonijos, konkrečios visuomenės patirtį bei vertybes.

Papildomas ugdymas apibrėžiamas įvairiuose dokumentuose: Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme, Lietuvos švietimo koncepcijoje, Papildomojo ugdymo koncepcijoje. Tenka pastebėti, kad Lietuvos Nepriklausomybės metais dėmesys prasmingam vaikų užimtumui, taigi ir papildomajam ugdymui, tolydžio mažėja.

Puse dienos moksleiviai praleidžia mokykloje, įgydami naujų žinių, mokėjimų ir įgūdžių. Pamokoje visko padaryti neįmanoma, todėl plačias galimybes moksleivio visapusiškam ugdymui atveria popamokinė veikla, įgalinanti ne tik gilinti mokinių žinias, mokėjimus ir įgūdžius, bet ir tobulinti dorinio, visuomeninio elgesio įgūdžius bei įpročius, formuoti pažintinius interesus, ugdyti kūrybinius bei organizacinius gebėjimus. Todėl visa moksleivių popamokinė veikla yra auklėjamojo pobūdžio.

Itin judriems vaikams skirtos veiklos viršūnė, be abejo, yra sportas. Sporto pratimai leidžia išleisti energiją ir pajusti raumenų nuovargį, o tai labai padeda tokiems vaikams (Rigon, 2010, p. 164). Labai patartina hiperaktyviam vaikui siūlyti grupinius žaidimus – slėpynes, lobio ieškojimą, „bulvę“, „olimpines žaidynes“ ir t.t. Organizuoti kolektyviniai žaidimai įdomūs, nes vaikas gali susidurti su kitais ir lavinti gebėjimus integruotis į grupę (Rigon, 2010, p. 171).

1.2.2. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų mokymosi sunkumai

Pastebėta, kad „vidutinio“ vaiko su emociniu arba elgesio sutrikimu IQ rodiklis kiek žemesnis už vidutinį (apie 90) ir kad palyginti nedaugelio jų rodikliai aukštesni už vidutinius. Lyginant su normaliu intelekto rodiklių pasiskirstymu, daugelio emocinių arba elgesio sutrikimų turinčių vaikų rodikliai patenka į lėtai besimokančiųjų ir lengvai protiškai atsilikusiųjų intervalą (Hallahan, Kauffman, 2003, p. 226).

Jei mokykla daugeliui vaikų susijusi su nuostabiais išgyvenimais, tai hiperaktyviems vaikams tuos išgyvenimus švietimo sistemos reikalavimai gali paversti košmaru. Tik pradėję lankyti mokyklą tokie vaikai pajaučia, kad jiems labai sunku susikaupti. Tai greit pastebi ir mokytoja. Šių vaikų mokymosi rezultatai nepastovūs: lengvai įveiktos problemos ir darbai vieną dieną tampa visiškai paslaptimi kitą dieną. Blogiausia tai, kad vaikas, pilnas lūkesčių ir džiaugsmo pradėjęs lankyti mokyklą, pamažu praranda bet kokią norą mokytis vien dėl pastovių perspektyvų ir nesėkmių. Vaikas netenka motyvacijos stengtis mokytis. Ir tuo sunkiau išeiti iš šio užburto rato, kuo ilgiau vaikas kenčia tokiose sąlygose. (Ramanauskienė, 2008, p. 6-7).

Kaip žinia, vienas iš hiperaktyvaus elgesio sukeliamų sunkumų yra sunkumas mokytis, ypač rašyti. Jau priešmokyklinėje grupėje ir pirmoje klasėje neramūs vaikai susiduria su skaitymo sunkumais, kurie gali sukelti minčių apie disleksiją, nors ji dažnai čia niekuo dėta. Mat buvo nustatyta, kad tam tikromis sąlygomis tokie vaikai geba skaityti kuo taisyklingiausiai. O atsidūrę situacijose, kurios sukuria palankią terpę išsiblaškymui ir judrumui atsirasti, pavyzdžiui, klasėje, jie skaito prastai, užsikirsdami ir nesuvokdami prasmės (Rigon, 2010, p. 63). Dažnai reikia logopedo pagalbos norint

atskirti tikrąją disleksiją nuo sunkumų, susijusių su judriu elgesiu ir ryškiu nesugebėjimu susikaupti klasėje.

Mokyti rašyti, kaip ir skaityti, nenuoramoms dažnai sunku. Dėl motorinio impulsyvumo jų raštas yra netolygus, raidės dažnai itin plačios, kerta sąsiuvinio linijas. Netvarkingi sąsiuviniai pribraukti, pilni rašalo dėmių, ir tai kartais tęsiasi iki ketvirtos klasės. Rašybos taisyklių jie irgi negali lengvai išmokyti (Rigon, 2010, p. 64)

Per matematikos pamokas problemų irgi nestinga. Tikslumas ir taiklumas, kurių reikalauja ši disciplina, yra tiesiog nesuderinami su nenuoramoms būdingu išsiblaškymu. Ypač skaičiavimas mintinai dažnai atrodo neįveikiama užduotis (Rigon, 2010, p. 65)

Vėliau vaikui gali pasireikšti kalbos sutrikimai – jo kalbos įgūdžiai darysis nepakankami. Kadangi jo mintys susiduria viena su kita ir peršoka nuo vienos temos prie kitos, kalbėti vaikui nėra taip paprasta. Padrika minčių eiga vaiko kalbą daro nenuoseklią ir klaidina. Nesuprastas vaikas dažnai ima nervintis ir tada kalbėdamas dar labiau nervinasi (Rigon, 2010, p. 65-66) Todėl gali susiformuoti polinkis vis mažiau vartoti žodžius ir pirmenybę teikti gestų kalbai.

Taigi dauguma mokyklos reikalavimų, deja, tokie, kad hiperaktyvaus elgesio vaikui sunku juos įgyvendinti. Reikia ilgai išsėdėti vienoje vietoje, per pamoką kalbėti tik su mokytoju, rašyti tai ko prašoma, ir tam tikru tempu, kurio ne taip lengva laikytis, mąstyti ir neišsiblaškyti. Ir, žinoma, kuo padėtis nepakenčiamesnė, tuo labiau hiperaktyvios atžalos nenustygsta ir kliūva mokytojui. Taigi šio ankstyvojo mokyklinio amžiaus vaiko hiperaktyvus elgesys jau yra tikra kliūtis mokytis ir socialiai integruotis (Rigon, 2010, p. 66-67).

Tyrimų duomenys rodo mokymosi negalios ir psichopatologijos komorbidiškumą: nuo 56 iki 70 proc. vaikų, kuriems diagnozuojama elgesio ir emocijų sutrikimų, taip pat turi ir mokymosi negalią arba jie atsilieka moksle mažiausiai vieneriais akademiniiais metais iš vienos ar daugiau disciplinų. Apie 50 proc. vaikų, kuriems diagnozuojama mokymosi negalia, remiantis klinikinių testų duomenimis, gauna aukštesnius už klinikinę ribą įvertinimus bent vienoje elgesio ar emocijų sunkumų skalėse (Barkauskienė, Bieliauskaitė, 2002, p. 440)

Emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems vaikams sunku tinkamai organizuoti savo veiklą. Mokiniams būdingas nedėmesingumas, impulsyvumas, emocinis labilumas, sunkiai kontroliuojami netikslingi judesiai (hiperkinezės) arba, priešingai, itin lėtas veiklos tempas, vangumas, asteniškumas (Giedrienė, Monkevičienė, 1995, p. 44).

1.2.3. Bendradarbiavimas su vaiko, turinčio emocijų ir elgesio sutrikimų, tėvais

Vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, ir jų tėvai bendrojo lavinimo mokykloje dažnai atsiduria marginalizacijos ir ekskliuzijos situacijoje. Todėl labai svarbu mokytojo ir tėvų glaudus bendradarbiavimas sprendžiant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčio vaiko problemas mokykloje.

Visų pirma reikia stengtis gerai pažinti vaikus, turinčius emocijų ir elgesio sutrikimų, todėl ypatingas dėmesys skiriamas bendradarbiavimui su tėvais. Reikia išsiaiškinti, kaip vaikas gyvena, kaip jaučiasi besimokydamas mokykloje. Reikia tėvams įrodyti, jog tik bendradarbiaujant bus pasiekta gerų rezultatų. Tėvams siūloma dalyvauti sudarant individualią programą, stebėti pamokas. Pasak R. Geležinienės (2009), reikia konstruoti sąveikas su mokiniu ir jo šeima, grįstas dialogu, pagarba bei pasitikėjimu vertinant visų ugdymo proceso dalyvių lygiateisį dalyvavimą.

Specialistų ir šeimos bendradarbiavimo modelio struktūrą sudaro *kriterijai, sutampantys su teoriniu modeliu*: pozityvumas, pasikeitimas informacija, bendras problemos sprendimas, empatija, šeimos individualumo pripažinimas, šeimos įgalinimas, specialistų komandos santykių stabilumas, savirefleksijos, specialistas- tėvų patarėjas, orientacija į vaiko sutrikimą; *reikšmingi pokyčių laikotarpiu kriterijai*: specialistų įtaka tėvams, kalbos paprastumas, bausmės, neigiamos įtakos vaikui ir šeimai pripažinimas, tėvai – specialisto padėjėjai, konfidencialumas, specialisto įvaizdžio kūrimas, specialistų bejėgiškumo pripažinimas, socialinės rizikos atveju tėvų įtraukimo sunkumai, nerimas dėl savo nuostatų; ir *kriterijai, nesutampantys su bendradarbiavimo modeliu ir trukdantys bendradarbiauti*: pataikavimas tėvams, atsiribojimas nuo bendradarbiavimo, atsakomybės priskyrimas kitam, sudėtingų šeimų vengimas (Ališauskienė, Miltenienė, 2004, p. 91)

Vaikus stipriai veikia bendravimas su tėvais, todėl svarbu kuo daugiau bendrauti su tėvais ir, jei vaikas gerai elgiasi, pranešti apie tai tėvams, pagirti jį. Stengtis susikurti pastiprinimo strategiją, kaip informuoti tėvus apie blogą ar gerą elgesį: susitikimu ar skambučio metu. (Mackenzie, 2008, p. 43) Svarbiausia užmegzti kuo geresnę ryšį su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčio vaiko tėvais, kad galima būtų sukurti bendrą pagalbos vaikui planą (Šiuolaikinis ugdymas: priešmokyklinukas, pradinukas, socialinė integracija, 2005, p. 65).

1.3. Specialistų parama mokytojui, dirbant su emocijų ir elgesio sutrikimus turinčiais vaikais ir komandinis darbas

Mokytojams reikia labai glaudžiai bendradarbiauti su vaiko, turinčio emocijų ar elgesio sutrikimų, pediatru, psichologu, specialiuoju pedagogu ir tėvais. Svarbu suderinti pradinių klasių

mokytojo, logopedo, specialiojo pedagogo, psichologo veiklą. (Šiuolaikinis ugdymas: priešmokyklinukas, pradinukas, socialinė integracija, 2005, p. 66).

Tam, kad vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, būtų teikiama veiksminga pagalba, turi būti suformuota visa specialistų komanda. Klasėje turi dirbti pradinių klasių mokytojas, visuomet šalia turėtų būti mokytojas-padėjėjas. Mokykloje turėtų būti ir logopedas, specialusis pedagogas ir socialinis pedagogas bei psichologas (Žiugždienė J., 2007).

Kadangi elgesio ir emocijų sutrikimai yra dažnai susiję su daugeliu kitų problemų, norint padėti, tenka atsižvelgti į vaiko, jo šeimos ir aplinkos ypatumus. Būtina kompleksinė pagalba, apimanti individualiąją, grupinę pagalbą, psichoterapiją, medikamentinį gydymą, šeimos terapiją, mokymosi ir santykių su bendraamžiais korekciją.

Mokykloje gali būti organizuojamos socialinių įgūdžių ugdymo grupės ar sudaromos specialios mokymosi programos, kad vaikams su elgesio sutrikimais geriau sektųsi mokytis. Labai svarbi yra organizatoriaus asmenybė (mokykloje ja dažniausiai būna socialinis pedagogas), įsitraukimas.

Visuomeninės organizacijos taip pat gali būti gera parama vaikui su elgesio ir emocijų sutrikimais.

Dirbant komandoje svarbu išskirti atsakomybes:

Mokytojas – atsako už metodų siūlymą, parinkimą ir taikymą, ugdymo proceso organizavimą, daromą pažangą bei mokinio kompetencijas. Jo pareiga aprašyti tai, kas buvo nutarta, ir parengti individualią programą, derinant veiklą su pagalba teikiančiais specialistais ir tėvais.

Specialusis pedagogas – atsako už mokinio specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimą, kryptingą pagalbos teikimo metodų ir būdų parinkimą, pažinimo funkcijų lavinimą, mokomųjų dalykų spragų šalinimą, alternatyvių metodų bei mokymo(si) strategijų pasiūlymą ir kt.

Logopedas – atsako už pagalbą ugdant mokinio kalbos ir komunikacijos gebėjimus, plėtojant skaitymo ir rašymo įgūdžius.

Mokytojo padėjėjas – atsako už paramą mokiniui rūpinantis savimi bei atliekant su mokymusi susijusią veiklą.

Socialinis pedagogas – rūpinasi adaptacijos, socializacijos problemų sprendimu, galimybėmis pasinaudoti mokiniui reikalingomis paslaugomis ir pagalba.

Psichologas – rūpinasi psichine mokinio sveikata ir tinkama psichologine aplinka, mokinio paruošimu priimti „kitokį“ asmenį į savo tarpą, bendravimo ir socialinių įgūdžių formavimu, netinkamo elgesio keitimu ir pan. (Kišonienė, Dudžinskienė, 2007, p. 31).

Teorinės dalies apibendrinimas. Mokslinės literatūros šaltinių analizė parodė, kad emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymu domisi vis daugiau mokslininkų, autorių, todėl šia tema vis

dar atlikinėjami įvairūs moksliniai tyrimai. Kyla daug įvairių klausimų, susijusių su šių mokinių ugdymo ypatumais bei galimybėmis. Kas sukelia emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo sunkumus, tyrinėtojai iš dalies jau gali atskleisti, tačiau yra vis dar neaišku, kas efektyviausiai padeda šiems mokiniams ugdytis ir siekti geresnių mokymosi rezultatų.

Galima teigti, jog darbas su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais yra tikrai nelengvas ir reikalauja nei tik pakankamai daug kantrybės, bet ir specialistų paramos. Pedagogams dirbant su vaikais pradinėse klasėse reikia būti pakankamai pasiruošus tvarkytis su įvairiausiomis emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų „blogo elgesio“ formomis, nes dažnai šie vaikai yra išties neprognozuojami. Tačiau svarbu nepamiršti vieno dalyko – bausmėmis ir apribojimais ne visuomet įmanoma pasiekti norimo rezultato. Vaikai tokiam amžiui jau yra pakankamai sąmoningi ir dažnai supranta savo elgesio priežastis ir pasekmes, todėl pedagogo uždavinys yra pasistengti jiems padėti, nukreipiant jų energiją reikiama linkme.

2 skyrius. EMOCIJŲ IR ELGESIO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMAS

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimui atlikti pasirinktas pusiau struktūruoto interviu metodas, kai iš anksto numatomi interviu klausimai ir pasiliekiama galimybė juos keisti vietomis bei užduoti papildomus klausimus (Bitinas, Rupšienė, Žydzūnaitė, 2008). Stengiantis išsiaiškinti bei suprasti pradinių klasių mokytojų patirtį, susijusią su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymu, pasirinkta individuali apklausa interviu metodu.

Pagrindinių sąvokų analizavimas ir interviu metodo galimybių analizė padėjo suformuoti interviu klausimus. Su klausimais pradinių klasių mokytojai galėjo susipažinti prieš apklausą. Interviu klausimus sudaro tokie blokai: 1) demografinis (duomenys apie tiriamuosius – amžius, pedagoginio darbo stažas, išsilavinimas); 2) klausimai, kuriais tiriama pradinių klasių mokytojų patirtis ugdyti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius (vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos; emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas bei mokytojų rekomendacijos dėl pagalbos tobulinimo ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius). Klausimų eiliškumas buvo paruoštas iš anksto, tad tyrimo dalyviui tereikėjo į juos išsamiai atsakyti.

Pirminių duomenų rinkimas apėmė tyrimo dalyvių, atitinkančių kriterijus, atranką ir bandomąją apklausą (interviu metodu). Pagrindinis kriterijus, renkant respondentus- tai, kad visi tyrimo dalyviai turėjo būti pradinių klasių mokytojai, ugdantys emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius. Tyrimo dalyvių buvo ieškomi pagal Pedagoginių psichologinių tarnybų pateiktas vaikų įvertinimo išvadas. Atliekant tyrimą buvo gautas mokyklų vadovų leidimas apklausti pradinio ugdymo pedagogus bei pačių pedagogų sutikimas atsakyti į klausimus bei pasidalinti sukaupta patirtimi apie jų ugdamus mokinius, turinčius emocijų ir elgesio sutrikimus.

Analizuojant tyrimo duomenis, pradinio ugdymo pedagogų vardai, pavardės nėra įvardijamos. Mokyklose, kuriuose vyko šis tyrimas, yra nurodytos prie tyrimo dalyvių, tačiau prie tyrimo dalyvių atsakymų jos nėra minimos. Tyrimo dalyvių atsakymai yra užkoduoti pavadinimais (pirmas protokolas, antras protokolas ir t.t.).

Apklausa (interviu metodu) vyko tiriamųjų dalyvių darbo vietose, pertraukų metu, po pamokų. Tyrimo duomenys buvo fiksuojami raštu (asmens, atliekančio tyrimą). Vidutinė apklausos (interviu metodu) trukmė – 20 minučių.

Tyrimo duomenims apdoroti bei interpretuoti buvo taikyta kokybinė turinio analizė. Tyrimo duomenys buvo pradėti analizuoti atlikus visas tyrimo apklausas (interviu metodu).

Kiekviena pradinio ugdymo mokytojų apklausos duomenys apdoroti Microsoft Word programa. Atliekant interviu turinio analizę, surinkti duomenys buvo skirstomi į tyrimo dalyvių pasisakymus. Pasisakymai buvo grupuojami į susidariusias atsakymo kategorijas, jie buvo analizuojami bei interpretuojami. Atlikus interviu turinio analizę buvo parašytos tyrimo išvados, atitinkančios iškeltus uždavinius bei rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius.

2.2. Tyrimo dalyviai

Pagrindinis kriterijus atrenkant tyrimo dalyvius buvo tai, kad visi jie turėjo būti pradinį klasių mokytojai, ugdantys emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius. Tyrimas atliktas 2011 kovo – balandžio mėnesiais šiose mokyklose: Šiaulių Dainų ir Šiaulių Centro pradinėse mokyklose, Šiaulių „Romuvos“ ir Šiaulių Dubijos pagrindinėse mokyklose, Papilės Simono Daukanto gimnazijos Kairiškių skyriuje, Viduklės Simono Stanevičiaus gimnazijoje, Raseinių rajono Nemakščių Martyno Mažvydo ir Telšių rajono Tryškių Lazdynų Pelėdos vidurinėse mokyklose, Telšių rajono Kaunatavos ir Telšių rajono Ubiškės pagrindinėse mokyklose.

Apklausoje dalyvavo 15 pradinio ugdymo pedagogų, visos moterys. Keturios iš jų turi aukštąjį magistro, likusios – aukštąjį bakalauro išsilavinimą. Tyrimo dalyvių amžiaus vidurkis – 43 metai, pedagoginio darbo stažas – 21 metai. Pedagogės dirba su 1-4 klasių mokiniais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimus (šešiams Pedagoginės psichologinės tarnybos įvardintas elgesio ir emocijų sutrikimas, devyni mokiniai turi kompleksinius sutrikimus, į kuriuos įeina elgesio ir socialinės raidos sutrikimas).

2.3. Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos

Literatūros analizėje išsiaiškinta, kokie yra emocijų ir elgesio sutrikimų turintys vaikai. Tai vaikai, turintys mokymosi negalių, emocijų, elgesio ir socialinės raidos, komunikacijos sutrikimų. Jiems nesiseka išmokti vieno arba kito dalyko, jie tylūs arba pernelyg judrūs, nesusikaupia, neišlaiko dėmesio, gali būti žemo darbingumo lygio, turintys atminties procesų sutrikimų. (Šiuolaikinis ugdymas: priešmokyklinukas, pradinukas, socialinė integracija, 2005). Analizuojant pradinio ugdymo pedagogų atsakymus, svarbu išsiaiškinti, kokius emocijų ir elgesio sutrikimus turinčius mokinius jie ugdo ir kokius esminius požymius išskiria.

2.3.1. Požymiai, kuriais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai

1 lentelė

Kategorija	Empirinių teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius
Agresyvumas	„<...> žaloja save“; „<...> agresyvumu <...>“; „Mergaitė kimba prie berniukų (griebia už kojų)“; „<...> būna labai dažnai agresyvus <...>“; „<...> agresyvus“; „polinkis į <...> agresiją“; „<...> agresyvus“; „Agresyvumu <...>“; „Jis dažnai <...> būna agresyvus“.	9
Savikontrolės stoka	„<...> nekontroliuoja savo elgesio <...>“; „<...> nekontroliuoja elgesio“.	2
Impulsyvumas	„<...> polinkis į impulsyvumą <...>“; „<...> impulsyvumu <...>“; „Jo judesiai yra staigūs, neprognazuojami“.	3
Bendravimas tik su pasirinktais vaikais	„<...> apsiribojimu pasirinkti kelis draugus“; „<...> pasirenka su kuo kalbėti <...>“.	2
Pyktis	„Jis dažnai supyksta <...>“; „Dažnai supyksta <...>“; „Staugūs, neprognazuojami pykčio protrūkiai <...>“; „<...> dažnai supyksta nesant tam priežasties“; „Yra piktas <...>“;	5
Menka mokymosi motyvacija	„<...> nenori atlikti užduočių <...>“; „<...> menka motyvacija <...>“; „<...> darbingumas priklauso nuo jos noro“; „Menka mokymosi motyvacija“; „<...> nenoriai atlieka užduotis <...>“; „Kai kada atsisako atlikti užduotis, kurios jai nepatinka“; „<...> pasižymi menka mokymosi motyvacija“; „<...> nenoriai atlieka jam skirtas užduotis <...>“; „<...> neatlieka užduočių“.	9
Greita nuotaikų kaita	„<...> nuotaikų kaita“; „Labai dažnai keičiasi nuotaika“; „...prasta nuotaika“; „Be priežasties kartais pyksta, verkia, juokiasi <...>“; „Labai kinta jo nuotaika <...>“; „<...> vieną akimirką jis gali būti ramus, o kitą – mušti pravardžiuoti savo klasės draugus“; „<...> „paskęsta“ savo mintyse ir nei iš šio, nei iš to pradeda pasakoti tai, ką tuo metu mąsto<...>“.	7
Polinkis konfliktuoti	„<...> greit įsivelia į konfliktus“; „<...> skriaudžia klasės draugus“; „<...> polinkis skriausti <...> bendraklasių“; „<...> „kabinėjasi“ prie klasės draugų“; „Vaikas labai greit įsivelia į konfliktus su bendraklasiais“; „<...> mušasi“.	6
Dėmesio nesukaupimas	„Nesusikaupimas pamokoje, dėmesio stoka <...>“; „<...> mergaitė nesukaupia dėmesio <...>“; „Sunku sukaupti dėmesį <...>“; „Mokinys sunkiai sukaupia dėmesį <...>“; „<...> sunkiai sukaupia dėmesį <...>“.	5
Prieštaravimas, neigimas	„<...> prieštaravimu, daugumos dalykų neigimu <...>“; „<...> neadekvati reakcija <...>“.	2
Dėmesio reikalavimas	„<...> dėmesio reikalavimu <...>“.	1

Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad daug emocinių ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų yra priešiški, agresyvūs kitų atžvilgiu. Šio tyrimo duomenys parodė, kad dauguma pradinio ugdymo pedagogų ugdomų emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių yra linkę į agresiją. Dauguma pradinio ugdymo pedagogų išskyrė, jog jų klasėse ugdomi emocijų ir elgesio sutrikimų turintys mokiniai būna agresyvūs. Jie agresiją labiau linkę nukreipti į kitus nei save. Butner (cit. Kaffemanienė, Tereikienė,

2003) nustatė, kad vaikų agresyvumas gali būti gynybinė reakcija į emocinę įtampą, skriaudą, nepasitikėjimą ar žeminimą.

Dauguma pradinio ugdymo pedagogų teigė, kad emocijų ir elgesio sutrikimų turintys mokiniai pasižymi menka mokymosi motyvacija. Braslauskienė, Jonutytė (2005) teigia, kad tokie vaikai neįsisavina dėstomos medžiagos dėl per didelio aktyvumo, dėmesio stokos ir didelio išsiblaškymo. Dalis vaikų tiesiog nenori paklusti bei stengtis. Šeši pedagogai pažymi, jog mokiniai pasižymi polinkiu konfliktuoti. Taip dar labiau komplikuojasi užburtas ratas: jie iki galo neįgyvendina savo interesų, o bendraamžiai, draugai vis labiau nusigrežia nuo jų.

Neretai susiduriama su vaikų emocijų problemomis: pykčiu (trečdalis mokytojų nuomone), nuotaikų kaita.

Apibendrinant pradinio ugdymo pedagogų atsakymus apie požymius, kuriais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai, galima daryti prielaidą, kad dažniausiai šie mokiniai pasižymi agresyvumu, menka mokymosi motyvacija ir polinkiu konfliktuoti, greita nuotaikų kaita.

2.3.2. Problemos, su kuriomis susiduria vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, mokykloje

2 lentelė

Kategorija	Empirinių teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius
Neigiamas požiūris į klasės draugus	„Jis neigiamai žiūri į savo bendraklasius <...>“; „<...> pasižymi neigiamu požiūriu į kitus jos klasės draugus“.	2
Mokymosi motyvacijos stoka	„<...> mokymosi motyvacijos stoka <...>“; „<...> motyvacijos trūkumas <...>“; „<...> užduotys greitai atsibosta <...>“; „<...> neatlieka užduočių“.	4
Menkas mokomosios medžiagos įsisavinimas	„<...> nepakankamas mokomosios medžiagos įsisavinimas“; „<...> sunkiai įsimena mokomąją medžiagą“; „<...> sunkiai įsimena mokomąją medžiagą bei ją pritaiko“; „<...> sunkiai suvokia užduotis <...>“.	4
Dėmesio stoka	„Mokydamasis sunkiai sukaupia dėmesį <...>“; „<...> nesukaupia dėmesio ilgesniam laikui <...>“; „Nukenčia mokymosi kokybė dėl dėmesio nesukaupimo“; „<...> dėmesio nesutelkimas <...>“; „Sunkiai sukaupia ir išlaiko dėmesį <...>“; „Dėmesio koncentracijos, <...>“; „Mokantis jai sunku sukaupti ir išlaikyti dėmesį <...>“; „Pamokų metu jis nesukaupia dėmesio <...>“; „Vaikas neilgam išlaiko dėmesį <...>“; „<...> nesukaupia dėmesio“; „<...> labai dažnai sukiojasi, blaškosi <...>“; „<...> greit išsiblaško <...>“; „<...> greitai išsiblaško <...>“; „<...> dažnai nukrypsta nuo temos <...>“; „<...> nenusėdi ramiai, sukinėjasi <...>“.	15

Greitas užduočių atlikimas	„<...> greitas užduočių atlikimas <...>“; „Labai greit atlieka užduotis <...>“.	2
Konfliktai su klasės draugais	„<...> įsivelia į peštynes <...>“; „Dažnai susipyksta su draugais <...>“; „<...> konfliktų sukėlimo <...>“; „<...> neadekvačiai pradeda pokalbį („svaido replikas“ <...>)“.	4
Bendravimo su bendraklasiais sunkumai	„Berniukui sunku susirasti draugų <...>“; „Jam sunku susirasti draugų <...>“; „Sunkiai pritampa prie klasės kolektyvo <...>“; „<...> sunkiai susiranda draugų <...>“; „<...> su kitų mokinių <...> neigiamu požiūriu <...>“; „Dauguma klasės draugų jo vengia <...>“; „<...> kiti jo vengia <...>“; „<...> pasitaiko pašaipų, kritikos, draudimų, lyginimų ir pan.“.	8

Interviu atskleidė, su kokiomis problemomis susiduria vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų. Visi pedagogai teigė, kad šiems mokiniams labai sunku sukaupiti ir išlaikyti dėmesį mokantis, atliekant jiems skirtas užduotis. Savo moksliniuose tyrimuose Boweris (cit. Nasvydienė, 2005) nurodo, kad dažniausiai vaikai, turintys emocinių ir elgesio sutrikimų: turi mokymosi sunkumų; neužmezga patenkinamų tarpasmeninių santykių su bendraamžiais ir mokytojais; netinkamai elgiasi įprastinėmis sąlygomis; nuolat jaučiasi nelaimingi; turi polinkį asmenines ar mokyklos problemas išgyventi su baime, fiziniais pojūčiais, skausmu.

Geležinienės, Ruškaus, Balčiūno (2008) atliktame tyrime teigiama, kad sprendžiant mokinių emocijų ir elgesio problemas, svarbiausia gerbti mokinį, išsiaiškinti jo poreikius ir problemų sprendimo perspektyvas.

Apibendrinant tyrimo dalyvių atsakymus apie problemas, su kuriomis susiduria emocijų ir elgesio sutrikimų turintys mokiniai, galima daryti išvadą, jog šiems mokiniams pagrindinė problema – dėmesio sukaupimo ir išlaikymo sunkumai bei bendravimo problemos, įtempti santykiai su klasės draugais.

2.3.3. Klasės draugų požiūris į mokinį, turintį elgesio ar emocinių sutrikimų

3 lentelė

Kategorija	Empirinių teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius
Baimė bendrauti	„<...> nes jo bijo“; „<...> nes jie bijo“; „<...> nes jo bijo“.	3
Vengimas būti kartu	„Klasės vaikai vengia bendrauti su šiuo mokiniu <...>“; „Bendraklasiai vengia su juo bendrauti <...>“; „Bendraklasiai vengia su šia mergaite būti kartu“; „Dauguma mokinių vengia kontakto<...>“; „Klasės draugai vengia būti su šiuo vaiku“; „Dauguma mokinių vengia šito berniuko <...>“; „<...> gana atsargiai žiūri į šį mokinį“; „<...> nebendrauja, atstumia <...>“.	8

Noras bendrauti	„<...> gana noriai <...> bendrauja su mokiniu“; „<...> norėtų bendrauti <...>“; „<...> bendrauja su ja <...>“; „<...> bendrauja su juo <...>“; „<...> elgiasi su juo draugiškai“; „Draugiškai <...>“.	6
Išskirtinio dėmesio nerodymas	„<...> retai kada kreipia išskirtinį dėmesį <...>“; „<...> dėmesį atkreipia, bet jis nėra išskirtinis“.	2

Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą, kaip bendraklasiai priima emocijų ir elgesio sutrikimų turintį mokinį, buvo įvairūs. Išryškėjo tendencija, kad bendraklasiai daugiausia vengia bendrauti su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais, nes bijo būti nuskriausti, pravardžiuojami (daugiau nei pusės pedagogų teigimu). Hallahan ir Kauffman (2003) pažymi, kad daug emocinių ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų yra izoliuoti nuo kitų ne todėl, kad jie vengia draugiškų santykių, bet todėl, kad jie reaguoja priešiška ir agresyviai. Jie neretai įžeidinėja, žaloja ir griauja, yra neprognozuojami, neatsakingi, mėgstantys komanduoti ir kivirčytis, irzlūs, pavydūs ir įžūlūs – su tokiais vaikais tikrai nemalonu bendrauti. Pasak A. Dervinytės-Bongarzoni (2008), vaiko atstūmimas gali paskatinti jį agresyviai elgtis, o vėliau ir įsijungti į asocialaus elgesio vaikų ir paauglių grupuotes.

Šeši pedagogai teigė, kad bendraklasiai draugiškai priima, noriai bendrauja su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniiais. Suformuotas teigiamas klasės mikroklimatas, teigiamas bendraamžių nuostatų formavimas į šiuos vaikus gali daryti prielaidą, kad klasės draugai labiau toleruoja ir noriai bendrauja su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais.

Apibendrinant pradinio ugdymo pedagogų atsakymus apie mokinių bendravimą su emocijų ir elgesio sutrikimų vaikais, galima teigti, kad vaikai gana atsargiai bando užmegzti kontaktą su šiais vaikais.

2.4. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymas

2.4.1. Elgesio korekcijos priemonių taikymas mokiniui, turinčiam emocijų ir elgesio sutrikimų

Iš atlikto tyrimo matyti, su kokiomis problemomis vaikai, turintys elgesio ir emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje. Todėl ugdant šiuos mokinius klasėje su kitais vaikais yra svarbu taikyti elgesio korekcijos priemones.

Literatūros analizėje atskleista, kad pradinių klasių mokytojui ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius dažnai tenka pasitelkti korekcinius metodus. Korekciniai metodai dirbant su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais, skirti ne jų „išgydymui“, o siekiant sudaryti sąlygas, kad mokymosi ir bendravimo nesėkmės vaikui būtų ne tokios dažnos ir ne tokios griaujančios. Analizuojant pedagogų atsakymus, svarbu išsiaiškinti, kokias elgesio korekcijos priemones jie taiko

emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems vaikams. Pradinio ugdymo pedagogų atsakymai pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė

Kategorija	Empirinių teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius
Individualūs pokalbiai	„Individualūs pokalbiai su vaiku <...>“; „Individualūs pokalbiai – puiki priemonė koreguoti vaiko elgesį <...>“; „Pokalbiai su vaiku <...>“; „<...> pokalbis <...>“; „Pokalbiai apie elgesį <...>“; „<...> individualūs pokalbiai su mokiniu <...>“; „<...> išsakau jam vienam <...>“; „Individualūs pokalbiai su mokiniu <...>“; „<...> kalbamės <...>“; „Individualūs pokalbiai <...>“; „Taikau individualius pokalbius su vaiku <...>“; „<...> kalbamės <...>“.	12
Elgesio kontrolė	„<...> elgesio kontrolė <...>“; „<...> kontroliuoju berniuko elgesį <...>“; „<...> elgesio ribų nustatymas“; „<...> kalbamės apie tinkamą elgesį (kaip dera elgtis, o kaip ne)“; „<...> pakalbame apie tinkamo ir netinkamo elgesio pasekmes <...>“; „<...> tinkamą elgesį <...>“; „<...> sudrausminimai <...>“; „Sudrausminimas“.	8
Tinkamo elgesio pavyzdžiai	„<...> kitų vaikų elgesio pavyzdžiai“; „<...> kalbamės apie tinkamą elgesį <...>“.	2
Dėmesio žadinimas	„<...> „žadinu“ jo dėmesį <...>“; „Stengiuosi sudominti <...>“.	2
Pagyrimas, paskatinimas	„<...> pagyrimai <...>“; „<...> pagiriu už pastangas, tinkamą elgesį ar poelgį“; „<...> pagyrimas <...>“; „<...> pagiriu už atliktą darbą“; „<...> pagiriu už gerai atliktą darbą, tinkamą poelgį“; „<...> paskatinimai <...>“; „<...> paskatinimas“; „<...> stengiuosi jį paskatinti net ir labai nedidelę pažangą“; „<...> pasakau skatinančius žodžius <...>“; „<...> akcentuoju sėkmes <...>“; „Akcentuoju mokinio sėkmes <...>“; „<...> sėkmių išreiškimas“.	12
Darbo etapų sudarymas	„Korteles: darbo etapai (juose surašyta, ką po ko daryti, kaip atlikti užduotį)“.	1
Bendravimas su tėvais	„<...> susitikimai su mokinių tėvais <...>“; „<...> glaudus bendravimas <...> mama <...>“; „<...> pokalbiai <...> jo tėvais“.	3

Tirta, kokias elgesio korekcijos priemonės taiko pradinio ugdymo pedagogai, dirbantys su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais. Net dvylika tyrimo dalyvių išskyrė, kad jie taiko individualius pokalbius su šiais vaikais. Jų metu pedagogai kalbasi su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais apie tinkamą elgesį. Taip pat, kaip svarbias elgesio korekcijos priemones, pradinio ugdymo pedagogai išskyrė pagyrimą ir paskatinimą. Pasak N. Mackenzie (2008), netinkamą mokinio elgesį galima nukreipti tinkama linkme. Žinoma, tam reikia tam tikrų pastangų. Kiekvienos korekcinės žinutės metu mokinys turi sulaukti teigiamų pastebėjimų apie tai, ką jis daro gerai. Teigiami jausmai pastiprina norą keisti savo elgesį. Norint padaryti šią pastiprinimo sistemą efektyvia, reikėtų pradėti ją taikyti ir kitose klasėse, stengtis kiekvienam mokiniui suteikti teigiamą grįžtamąjį ryšį, ypatingai mokiniams su emociniais ir elgesio sutrikimais. Elgesio teorijos teigia, kad palaikomas, skatinamas

elgesys ateityje linkęs kartotis, o ignoruojamas – silpnėti ir išnykti. Dervinytės-Bongarzoni (2008) nuomone, reikėtų stengtis kiek įmanoma neakcentuoti probleminio vaiko elgesio, bet visokeriopai skatinti pageidaujamą, priimtina elgesį. Atliekant užduotis, veiksmingi tarpiniai vertinimai, pastabos, pastebėjimai, kurie padeda mokiniui iš naujo sukonzentruoti dėmesį į atliekamą darbą.

Taigi, pradinio ugdymo pedagogų patirtis rodo, kad pradinėje mokykloje yra taikomos ir išbandomos įvairios elgesio korekcijos priemonės, kai kurios daro teigiamą poveikį emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių elgesiui, tačiau pasiekti rezultatai nėra stabilūs.

2.4.2. Problemos, iškylančios pedagogams dirbantiems su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų

5 lentelė

Kategorija	Empirinių teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius
Taisyklių nesilaikymas	„<...> tinkamo elgesio „laužymas“; „<...> nesilaiko kolektyve nustatytų bendrų taisyklių“.	2
Bendravimo su bendraamžiais problemos	„Bendravimo su bendraamžiais problemos <...>“; „<...> bendravimo problemos su kitais klasėje esančiais vaikais“;	2
Realaus pavojaus kėlimas	„Kelia realų pavojų <...>“; „<...> kelia pavojų klasės draugams“.	2
Konfliktinės situacijos	„Kyla konfliktai su kitais vaikais“; „Dažnai kyla konfliktai su klasės draugais“.	2
Dėmesio reikalavimas	„<...> reikalauja iš visų dėmesio“; „<...> reikalauja labai daug <...> ir dėmesio“.	2
Mokymosi motyvacijos stoka	„Nenoras dirbti paties vaiko <...>“; „Sunkiausia pakelti mokinio mokymosi motyvaciją <...>“; „Sudominti mokomąją medžiagą, sužadinti mokymosi motyvaciją <...>“; „Pakelti mokymosi motyvaciją <...>“; „<...> tinkamas nusiteikimas darbui ir noras dirbti“; „Labai sunku pakelti mokymosi motyvaciją“; „<...> nenoras dirbti paties berniuko“.	7
Agresijos pasireiškimas	„Pasireiškianti agresija <...>“; „Pasireiškia agresija“.	2
Darbo trukdymas pamokoje	„Triukdo darbą pamokoje <...>“; „Sunku vesti pamokas, nes toks vaikas trukdo <...>“; „<...> trukdymas visos klasės mokinių darbui“; „<...> trukdo kitiems mokiniams <...>“; „Blaško kitų vaikų dėmesį <...>“; „<...> blaško kitų mokinių dėmesį“.	6
Neadekvatus elgesys	„Pagrindinė problema – neadekvatus elgesys“.	1

Klausimu apie problemas, iškylančias pedagogams, dirbantiems su vaikais, turinčiais emocijų ir elgesio sutrikimų, išsiaiškinta, su kokiais sunkumais tyrimo dalyviai susiduria ugdydami šiuos mokinius. Septyni pedagogai (46 proc.) pažymėjo, jog jų ugdomi emocijų ir elgesio sutrikimų turintys

mokiniai nenori mokytis, pasižymi menka motyvacijos stoka. Pasak R. Braslauskienės ir I. Jonutytės (2005), tokie vaikai neįsisavina dėstomos medžiagos dėl per didelio aktyvumo, dėmesio stokos ir didelio išsiblaškymo. Šeši pradinio ugdymo pedagogai nurodė, jog šie mokiniai trukdo darbą pamokų metu. Evans (2008) teigia, kad emocijų ir elgesio sutrikimų turintys vaikai gali daryti neigiamą įtaką kitiems mokiniams, ir reikalauti didesnės mokytojo laiko ir energijos sąnaudos.

Apibendrinant pradinio ugdymo pedagogų atsakymus apie problemas, su kuriomis jie susiduria ugdydami emocijų ir elgesio sutrikimus turinčius mokinius, galima daryti prielaidą, kad šie mokiniai pasižymi menka mokymosi motyvacija, o tai viena iš priežasčių, kodėl šie mokiniai trukdo mokinių bei mokytojos darbą pamokų metu.

2.4.3. Metodai, kuriuos naudoja mokytojai, dirbdami su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų

6 lentelė

Kategorija	Empirinių teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius
Kolektyviniai žaidimai	„<...> daug kolektyvinių žaidimų <...>“; „<...> kolektyviniai žaidimai <...>“; „<...> kolektyviniai žaidimai <...>“; „<...> kolektyvinius žaidimus <...>“; „<...> kolektyvinius žaidimus <...>“.	5
Darbas grupėje	„<...> darbą grupėje <...>“; „<...> pamokų metu darbas grupėje <...>“; „<...> grupinius darbus <...>“; „<...> grupinius darbus <...>“.	4
Darbas porose	„<...> poroje <...>“; „<...> pamokų metu darbas <...> porose“; „<...> darbus porose <...>“.	3
Savarankiškas darbas	„<...> savarankiškos užduotys“; „<...> savarankišką darbą <...>“; „<...> savarankišką veiklą <...>“; „<...> savarankišką darbą“; „Stengiuosi <...> skirti nurašymo užduočių, skaitymo pratimų“.	5
Pokalbis	„Pokalbiai <...>“; „<...> įtraukti į pokalbį <...>“; „<...> pokalbį <...>“; „Taikau <...> pokalbius <...>“; „<...> pokalbis <...>“; „<...> individualius pokalbius <...>“; „Individualius pokalbius <...>“; „<...> pokalbius (individualius)“; „Individualius pokalbius <...>“.	9
Aiškinimas	„<...> aiškinimai <...>“; „<...> aiškinimas <...>“; „<...> aiškinimą <...>“; „<...> aiškinimą <...>“; „<...> aiškinimą <...>“; „<...> aiškinimą <...>“.	6
Demonstravimas, stebėjimas	„<...> vaizdinių priemonių demonstravimas <...>“; „<...> demonstravimą, stebėjimą“.	2
Žodiniai susitarimai	„<...> pažadas už gerai atliktą užduotį <...>“; „<...> laikytis duoto žodžio <...>“.	2
Kūrybiniai darbai	„<...> kūrybiniai darbai <...>“; „Taikau <...> kūrybinius darbus“; „<...> kūrybinius darbus“.	3
Eksperimentas, interviu	„<...> eksperimentas, interviu <...>“.	1
Klausimai – atsakymai	„Mokinys įpratintas klausti, pasitikslinti <...>“; „Klausimai – atsakymai“.	2
„Minčių lietus“	„<...> „minčių lietus <...>“; „<...>“minčių lietus“<...>“.	2

Užduočių diferencijavimas	„<...> duoti užduotis atitinkančias <...> gebėjimus“; „<...> diferencijavimas <...>“.	2
--------------------------------------	---	----------

Klausimu apie metodus, kuriuos naudoja mokytojai, dirbdami su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų, išsiaiškinta, kokius ugdymo metodus pedagogai naudoja ugdydami šiuos mokinius.

Nagrinėjant mokslinę literatūrą, paaiškėjo, kad emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems mokiniams būtina taikyti įvairius ugdymo metodus, atsižvelgiant į individualius emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių gebėjimus. Mokslinėje literatūroje apibūdinta įvairių metodų, kurie tinka ugdomiems emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius: klausimai – atsakymai, individualus ugdymas, darbo etapai ir pan. Analizuojant apklausos duomenis matyti, jog pradinio ugdymo pedagogai naudoja labai įvairius ugdymo metodus. Išryškėjo tendencija, jog daugiausiai (šeši pedagogai) naudoja žodinius metodus: pokalbį, aiškinimą. Kiti du dažniausiai naudojami ugdymo metodai išskirti pradinio ugdymo pedagogų – savarankiškas darbas ir kolektyviniai žaidimai. Geležinienės, Ruškaus, Balčiūno (2008) atliktame tyrime teigiama, kad visi taikomi metodai turėtų orientuotis į pozityvaus elgesio skatinimą. Evans (2008), siūlo taikyti šiems mokiniams suprantamus metodus.

Galima daryti prielaidą, jog tyrimo dalyviai naudoja mokslinėje literatūroje žinomus metodus bei kiekvienas iš jų renka, tokius, kurie jiems atrodo labiau tinkami.

Klausimu, kurie naudojami metodai pasiteisina, o kurie – ne, išsiaiškinta pradinio ugdymo pedagogų nuomonė apie jų taikomus ugdymo metodus dirbant su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniams. Penki apklausos dalyviai teigė, jog dažniausiai pasiteisina individualus darbas su šiais mokiniams:

„Dažnai pasiteisina individualus <...>“; „Individualus darbas su vaiku visada pasiteisina“; „<...> individualus darbas <...>“; „Labiausiai pasiteisina individualus darbas <...>“; „Individualus darbas <...>“; „Visada pasiteisina individualus darbas <...>“.

Keturi pradinio ugdymo pedagogai nurodė, kad visi jų taikomi metodai pasiteisina, jei jie nėra vaikui naudojami prievarta:

„Pasiteisina visi, jei jie „nebrukami“ vaikui prievarta“; „Daugelis <...> metodų pasiteisina“; „Pasiteisina visi“; „<...> visi metodai pasiteisina“.

Du pedagogai teigė, kad taikomi metodai per pamokas yra priklausomi nuo situacijos, aplinkybių bei paties vaiko nuotaikos:

„Priklauso nuo konkrečios situacijos“; „Priklauso nuo situacijos, aplinkybių, nuotaikos“.

Kiti apklausos dalyviai nurodė šiuos pasiteisinančius metodus ugdymo proceso metu:

„<...> teksto nurašymas, skaitymo pratimai“; „Klausimai – atsakymai, interviu, pratybės, kolektyviniai žaidimai“.

Pradinio ugdymo pedagogai nurodė, kurie ugdymo metodai, naudojami pamokų metu, nepasiteisina. Didžioji tyrimo dalyvių dalis teigė, kad labiausiai nepasiteisina savarankiška emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių veikla:

„Savarankiška veikla dažnai naudos duoda minimaliai“; „<...> nepasiteisina savarankiškas darbas“; „Savarankiškus darbus <...>“; „<...> labai sunku dirbti savarankiškai“; „Išskirčiau savarankišką veiklą <...>“.

Apibendrinant pradinio ugdymo pedagogų atsakymus apie metodus, kuriuos jie naudoja ugdydami emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius bei jų poveikio tinkamumą, galima daryti prielaidą, kad ugdymo metodai turi būti taikomi atsižvelgiant į kiekvieno emocijų ir elgesio sutrikimų turinčio mokinio gebėjimus, poreikius, nuotaiką bei susidariusią situaciją.

2.4.4. Pagalbos teikimas emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje

7 lentelė

Kategorija	Empirinių teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius
Specialusis pedagogas	„Specialusis pedagogas – dėmesio lavinimui, veiklos strategijų mokymui“; „Mano manymu <...> specialusis pedagogas“; „Specialusis pedagogas“; „Specialusis pedagogas“; „<...> bendravimas su specialiuoju pedagogu <...>“; „Specialusis pedagogas <...>“; „Turėtų padėti mokyklos specialusis pedagogas <...>“.	7
Psichologas	„Psichologas padėtų vaikui susivokti savyje“; „<...> psichologas <...>“; „<...> psichologas (būtinai)“; „Būtų puiku, jei mokykloje dirbtų psichologas“; „<...> labai padėtų psichologo pagalbą“; „<...> psichologas“; „<...> kai kuriais atvejais psichologas“; „<...> psichologas <...>“; „<...> psichologas <...>“; „<...> bendravimas su psichologu <...>“; „<...> psichologas“; „<...> mokykloje labai reikalingas psichologas“; „<...> psichologas <...>“.	13
Socialinis pedagogas	„Socialinis pedagogas – darbui su šeima“; „Socialinis pedagogas <...>“; „Socialinis pedagogas <...>“; „<...> socialinis pedagogas <...>“; „<...> socialinis pedagogas <...>“; „<...> socialinis pedagogas <...>“.	6
Tėvai	„<...> pirmiausia tėvai <...>“; „Būtų puiku, jei bendradarbiautų ir tėvai <...>“; „Pirmiausia vaiko tėvai <...>“; „<...> tėvai <...>“; „<...> tėvai <...>“.	5
Klasės auklėtojas	„<...> klasės mokytojas“; „<...> klasės vadovas“; „<...> klasės auklėtojas <...>“.	3
Klasės draugai	„<...> klasės draugai <...>“; „<...> klasės draugai <...>“; „<...> mokiniai <...>“.	3
Mokyklos bendruomenė	„Visa mokyklos bendruomenė <...>“; „<...> visa mokyklos bendruomenė“; „<...> visi bendruomenės nariai <...>“; „<...> visa mokyklos bendruomenė <...>“; „<...> visa mokyklos bendruomenė turėtų padėti tokiems vaikams“.	5
Logopedas	„<...> bendravimas su <...> logopedu“; „Turėtų padėti <...> logopedė“.	2
Mokytojo padėjėjas	„<...> mokytojo padėjėjas“.	1
Visuomenės sveikatos priežiūros specialistas	„<...> visuomenės sveikatos specialistas <...>“.	1

J. Stephensonas, K. Linfoot, A. Martin (cit. Nasvytienė, Balčaitytė, 2009) atskleidė, kad pradinėje mokykloje didžiausią susirūpinimą mokytojams kelia mokinių dėmesio problemos bei agresyvus elgesys, prastai veikiančys mokytojų vidinę pusiausvyrą ir darbingumą. Sprendžiant šias problemas mokytojai pageidauja didesnės paramos ir pagalbos iš aplinkos, kurioje jie dirba. Interviu atskleidė kas, be mokytojų, turėtų padėti, suteikti pagalbą emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems mokiniams mokykloje. Net trylika tyrimo dalyvių nurodė, kad mokykloje turėtų būti psichologas, kuris padėtų vaikams susivokti savyje. Psichologo funkcija - rūpintis psichine mokinio sveikata ir tinkama psichologine aplinka, mokinio paruošimu priimti „kitokį“ asmenį į savo tarpą, bendravimo ir socialinių įgūdžių formavimu, netinkamo elgesio keitimu ir pan. (Kišonienė, Dudžinskienė, 2007).

Septyni pradinio ugdymo pedagogų nurodė, kad pagalbą be mokytojų, šiems vaikams turėtų teikti ir specialusis pedagogas, kuris atsako už mokinio specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimą, kryptingą pagalbos teikimo metodų ir būdų parinkimą, pažinimo funkcijų lavinimą, mokomųjų dalykų spragų šalinimą, alternatyvių metodų bei mokymo(si) strategijų pasiūlymą ir kt. Nemaža dalis pradinio ugdymo pedagogų nurodė, kad šiems vaikams pagalbą turėtų suteikti ir socialinis pedagogas, kuris rūpintųsi adaptacijos, socializacijos problemų sprendimu, galimybėmis pasinaudoti mokiniams reikalingomis paslaugomis ir pagalba. Į pagalbos teikimą emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems mokiniams, turėtų įsijungti visa mokyklos bendruomenė bei tėvai. Dervinytė-Bongarzoni (2008) teigia, kad komandinis mokytojų, psichologo, tėvų darbas, geranoriškai tarpusavyje dalijantis savo pastebėjimais, derinant keliamas užduotis, yra daug rezultatyvesnis už individualias pastangas.

Galima teigti, jog mokykloje vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų problemos yra svarbios ne tik klasės mokytojai, tačiau ir visai mokyklos bendruomenei: mokytojams, klasės draugams, tėvams, psichologui, socialiniam pedagogui, specialiajam pedagogui.

2.5. Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius

Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymo problemos turi būti svarbios visai mokyklos bendruomenei, todėl visi jos nariai turi kryptingai dirbti ir bendradarbiauti jas sprendami. Gerėjant vaikų elgesiui, jų santykiams su mokytoja ir kitais bendruomenės nariais, gerėja ir jų ugdymo(si) kokybė bei pasiekimai. Pakankamai gerai sudėliotus ir konstruktyvius pasiūlymus, kaip dirbti su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais, savo monografijoje pateikia T. Ramanauskienė (2001). Šios autorės straipsnio tikslas buvo suformuluoti metodinius pasiūlymus, kaip pedagogams padėti hiperaktyviems vaikams, kaip padėti keisti pačių suaugusiųjų elgesį ir požiūrį į emocijų ir

elgesio sutrikimų turinčius vaikus tiek namuose, tiek mokykloje, kaip pagerinti tokių vaikų mokymosi ir adaptacijos galimybes. Korekciniai metodai, dirbant su hiperaktyviais, emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais vaikais, autorės nuomone, yra skirti ne jų "išgydymui", o siekiant sudaryti sąlygas, kad mokymosi ir bendravimo nesėkmės vaikui būtų ne tokios dažnos ir ne tokios griaunančios. Analizuojant pradinio ugdymo pedagogų atsakymus, svarbu išsiaiškinti, kokių pagalbos būdų, metodinės medžiagos ar priemonių jiems trūksta bei kokius pasiūlymus jie pateikia apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius.

2.5.1. Pagalbos būdų, metodinės medžiagos, priemonių stoka, ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius

8 lentelė

Kategorija	Empirinių teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius
Mokytojo padėjėjas	„<mokytojo pagalbininko – padėjėjo (labiausiai)“; „<...> mokytojo padėjėjai“; „Mokytojo pagalbininko etato <...>“; „<...> nuolatinis mokytojo padėjėjas“; „<...> mokytojo padėjėjas“; „<...> mokytojo pagalbininko“; „<...> reikalingas mokytojo pagalbininkas“; „Praverstų mokytojas padėjėjas“; „dirbtų mokytojo padėjėjas“.	9
Metodinė medžiaga	„Trūksta metodinės medžiagos <...>“; „<...> nėra metodinės medžiagos“.	2
Poilsio kampelis	„<...> trūksta ramesnio kampelio <...>“; „<...> būtų kokia erdvė, kurioje galėtų <...> nusiraminti toks vaikas“.	2
Mokymo priemonės	„<...> priemonių <...>“; „<...> įvairioms priemonėms <...>“.	2
Laikas individualiam darbui	„<...> būtų skiriama individualaus ugdymo valanda darbui su šiais mokiniais“. „<...> trūksta laiko <...>“; „<...> laiko <...> tokiems mokiniams“.	3
Specialistų pagalba	„<...> specialistų pagalbos <...>“; „<...> kvalifikuotų specialistų <...>“; „<...> psichologo pagalba <...>“.	3
Lėšos	„<...> mokinio krepšelis nepakankamas“; „<...> lėšų <...>“.	2
Mokytojo kompetencija	„<...> žinių ir įgūdžių <...>“; „<...> žinių <...>“.	2

Klausimu, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, išsiaiškinti pradinio ugdymo pedagogų poreikiai. Net 60 proc. tyrimo dalyvių nurodė, kad jiems labiausiai trūksta mokytojo padėjėjo. Pedagogams sunku dirbti ir vienodai paskirstyti laiką bei dėmesį visiems klasėje esantiems mokiniams, o ypač jei klasėje dar mokosi ir emocijų ir elgesio sutrikimų turintis mokinis, kuriam reikia skirti ne tik dėmesį bei laiką, bet ir suvaldyti jo elgesį. Braslauskienė, Jonutytė (2005) teigia, kad dauguma pedagogų dėl specialių

žinių trūkumo, laiko stokos ar didelio krūvio negali kompetentingai spręsti vaikų problemų. Trys pedagogai nurodė, kad jie susiduria ir su kvalifikuotų specialistų pagalbos trūkumu. Pasak R. Braslauskienės, I. Jonutytės (2005), šiuo metu trūksta specialistų, kurie galėtų profesionaliai vykdyti vaiko elgesio prevenciją. Keletas tyrimo dalyvių nurodė, kad jiems ne visada pakanka žinių ir įgūdžių, taikant ir parenkant tinkamus darbo su šiais vaikais metodus.

Pasak R. Braslauskienės, I. Jonutytės (2005), tik tinkamai organizuota bendruomenė gali efektyviai spręsti problemas.

2.5.2. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo rekomendacijos

Nurodyti pradinio ugdymo pedagogų trūkumai yra susiję su pateiktomis mokytojų rekomendacijomis.

9 lentelė

Kategorija	Empirinių teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius
Tėvų ir mokytojų bendradarbiavimas	„<...> tėvai ir mokytojai labiau bendrautų ir bendradarbiautų“; „<...> tėvai ir mokytojai kartu <...> spręstų tokio vaiko problemas“; „Tėvai <...> turėtų dalyvauti vaiko ugdymo procese <...> bendradarbiauti <...>“.	3
Įstatymų koregavimas	„<...> keisti įstatyminę bazę“; „<...> reikėtų peržiūrėti įstatymus <...>“; „peržiūrėti įstatymus <...>“.	3
Bendravimas su mokiniais	„<...> reikia susidraugauti su tokiais vaikais <...>“; „<...> susibendrauti su tokiu mokiniu <...>“; „<...> stengtis užmegzti ryšį su šiais vaikais <...>“;	3
Metodinės žinios	„<...> suteikta daugiau informacijos <...>“; „<...> turėtų būti suteikiama daugiau informacijos <...>“; „<...> suteikiama daugiau informacijos <...>“.	3
Mokytojo padėjėjas	„<...> turi būti nuolatinis mokytojo pagalbininkas“; „<...> mokytojo pagalbininkas <...>“; „<...> mokytojo padėjėjas“.	3

Pradinio ugdymo pedagogų apklausa atskleidė, kokių pasiūlymų dėl emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo jie turi. Tyrimo dalyvių nuomonės pasiskirstė tolygiai, nei vienai sričiai neskyrė prioriteto. Pedagogai nurodė, kad veiksmingesnis šių mokinių ugdymas būtų, jei aktyviau bendradarbiautų tėvai ir mokytojai spręsdami problemas, su kuriomis susiduria emocijų ir elgesio sutrikimų turintys mokiniai. Norint padėti šiems vaikams, tyrimo dalyvių nuomone, yra labai svarbus bendravimas, emocinio ryšio užmezgimas su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais. Pradinio ugdymo pedagogai nurodė, kad reikėtų koreguoti įstatymus šių mokinių ugdymo atžvilgiu. Mokytojams, ugdantiems emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius, trūksta informacijos, kaip ugdyti šiuos mokinius. Pedagogai pasigenda mokytojo padėjėjų.

A. Ališausko, S. Ališauskienės, D. Gerulaičio, R. Melienės ir kt., (2010) „Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovės tyrime“, daugiausiai buvo užfiksuota siūlymų, susijusių su išoriniais resursais ir materialiaisiais ištekliais. Pedagogai elgesio ar/ir emocijų bei autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų ugdymo neįsivaizduoja be mokytojo pagalbininko klasėje, kurioje mokosi tokį sutrikimą turintis vaikas. Todėl šių autorių nuomone, ne mažiau svarbu: išorinių resursų pasitelkimas tenkinat SUP (nesant pakankamai specialistų mokyklose, PPT specialistai dažniau turėtų atvykti į mokyklas konsultuoti mokinių, jų tėvų ir mokytojų įvairiais specialiujų poreikių mokinių ugdymo klausimais; didinti savivaldybės pagalbą; dėl specialistų stygiaus turėtų rūpintis ŠMM); materialinė parama (mokyklų finansavimo padidinimas specialių priemonių įsigijimui, fizinės mokyklos aplinkos pritaikymui; materialinės bazės gerinimui; specialių priemonių (knygų, pratybų) ir renginių (mokymų, seminarų) poreikis.

Apibendrinant pradinio ugdymo pedagogų atsakymus apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius, galima daryti išvadą, jog norint pasiekti geresnių ugdymo(si) rezultatų, reikia visų pirma peržvelgti įstatymų bazę, padidinti mokyklų finansavimą, išleisti daugiau metodinės literatūros pedagogams apie darbą su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais, mokytojams aktyviau bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis, tėvais bei pačiais emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais.

Empirinės dalies išvados. Pradinio ugdymo pedagogų atsakymai rodo, kad mokykloje svarbu laiku pastebėti vaikus, turinčius emocijų ir elgesio sutrikimų ir suteikti jiems profesionalią pagalbą. Vaiko problema yra svarbi visai mokyklos bendruomenei, todėl visi jos nariai turi kryptingai dirbti ir bendradarbiauti ją sprenddami. Gerėjant vaiko elgesiui, jo santykiams su mokytoja ir kitais bendruomenės nariais, gerėja ir jo ugdymo(si) kokybė bei pasiekimai.

Išvados

- 1) Mokslinės literatūros duomenimis, emocijų ir elgesio sutrikimai – tai elgesio ir emocijų reakcijos, pasireiškiančios mokykloje, ryškiai besiskiriančios nuo įprastų amžiaus, kultūros, bei etninių normų, kurios daro neigiamą įtaką veiklai. Emocijų ir elgesio sutrikimų mokiniams būdinga: agresyvumas, menka mokymosi motyvacija, dėmesio stoka, polinkis konfliktuoti. Tyrimo dalyvių teigimu, emocijų ir elgesio sutrikimų turintys mokiniai dažniausiai pasižymi agresyvumu ir polinkiu konfliktuoti, greita nuotaikų kaita, menka mokymosi motyvacija.
- 2) Tyrimo metu nustatyta, kad emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems mokiniams pagrindinė problema mokykloje – dėmesio sukaupimo ir išlaikymo, bendravimo sunkumai, įtempti santykiai su klasės draugais. Bendraamžiai gana atsargiai bando užmegzti kontaktą su šiais vaikais.
- 3) Pradinio ugdymo pedagogų teigimu, ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius, daugiausia problemų mokytojams kelia menka šių mokinių mokymosi motyvacija, trukdymas klasės draugų bei mokytojų darbui pamokų metu.
- 4) Pedagogai ugdymo metodus renka atsižvelgdami į kiekvieno emocijų ir elgesio sutrikimų turinčio mokinio gebėjimus, poreikius, nuotaiką bei susidariusią situaciją. Ugdydami emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius, pedagogai dažniausiai taiko individualius pokalbius, aiškinimą, kolektyvinius žaidimus ir savarankišką veiklą, nors pastaroji, kaip jie pripažįsta, yra labiausiai nepasiteisinanti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių veikla.
- 5) Pedagogų nuomone, ugdant šiuos mokinius, veiksmingiausi yra individualūs pokalbiai, kolektyviniai žaidimai, įvairūs skatinimo būdai. Pedagogų patirtis rodo, kad taikant ir išbandant įvairias elgesio korekcijos priemones, kai kurios iš jų daro teigiamą poveikį emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių elgesiui, tačiau pasiekti rezultatai nėra stabilūs.
- 6) Mokytojų manymu, vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, problemos turi būti svarbios ne tik klasės mokytojams, bet ir visai mokyklos bendruomenei: mokytojams, klasės draugams, tėvams, psychologui, socialiniam pedagogui, specialiajam pedagogui. Trylikos pedagogų teigimu, mokykloje šiems mokiniams būtina psichologo pagalba, beveik pusė mokytojų nurodo specialiojo ir socialinio pedagogų pagalbos svarbą.
- 7) Ugdat emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius, pradinio ugdymo pedagogai labiausiai pasigenda mokytojo padėjėjo. Mokytojai susiduria ir su kvalifikuotų specialistų pagalbos trūkumu bei žinių ir įgūdžių stoka taikant ir parenkant tinkamus darbo su šiais vaikais metodus. Pedagogams sunku dirbti ir vienodai paskirstyti laiką bei dėmesį visiems klaseje esantiems

mokiniam, o ypač jei klasėje dar mokosi ir emocijų ir elgesio sutrikimų turintis mokinys, kuriam reikia skirti ne tik dėmesį bei laiką, bet ir suvaldyti jo elgesį.

- 8) Pradinio ugdymo pedagogų teigimu, tobulinant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymą ir siekiant geresnių ugdymo(si) rezultatų, reikia visų pirma peržvelgti įstatymų bazę, padidinti mokyklų finansavimą, išleisti daugiau metodinės literatūros pedagogams apie darbą su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais. Mokytojams būtina aktyviau bendrauti ir bendradarbiauti su kitais ugdymo įstaigos pedagogais, specialistais, mokinių tėvais bei pačiais emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais.

Literatūra

1. Achembach, T. M., Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the ASEBA School-Age Forms & Profiles*. Burlington, VT: University of Vermont Reserarch Center for Children, Youth, and Families.
2. Ališauskas, A. (1996). *Vaikų vystymosi ypatingumų pažinimas ir įvertinimas*. Šiauliai.
3. Ališauskas, A., Ališauskienė, S., Gerulaitis, D., Melienė, R., Miltenienė, L. (2010). *Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovės tyrimas*. Šiaulių universitetas, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/ataskaita.pdf (žiūrėta 2011-02-26).
4. Ališauskienė, S., Miltenienė, L. (2004). *Bendradarbiavimas tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Ambrukaitis, J. (1997). *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus specialiųjų poreikių vaikų ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
6. Barkauskienė, R., Bieliauskaitė, R. (2002). *Mokymosi negalią turinčių vaikų elgesio ir emocijų sunkumai*. Tyrimo ataskaita. <http://medicina.kmu.lt/0204/0204-13l.pdf> (žiūrėta 2011-03-15).
7. Beržinskas, G. (2004). *Moralinis ir etinis asmenybės ugdymas*. Vilnius.
8. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija. II d.* Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
9. Braslauskienė, R., Jonutytė, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
10. Cambell, R. (2000). *Vaikai pavojuje, kaip padėti vaikui nugalėti pyktį*. Kaunas: Sidabrinis trimitas.
11. Chapman, G., Cambell, R. (2001). *Penkios vaikų meilės kalbos*. Kaunas: Sidabrinis trimitas.
12. Cummings, E. M., Davies, P. (1994). *Children and marital conflict*. New York.
13. Curtis, C. N. *Emotional behavior disorder*.
<http://www.bsu.edu/web/jccassady/393web/students/curtisebd.htm> (žiūrėta 2011-03-18).
14. Delaflor, I. (2006). *Pozityvus vaikas ir jam skirta meilės kalba*. Vilnius: Alkione.
15. Dervinytė-Bongarzoni, A. (2005). *Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams*. Vilnius.
16. Dilingas H., Reimeris Ch. (2000). *Psichiatrija ir psichoterapija*. Vilnius: Avicena.
17. Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu*. Vilnius: Tyto alba.
18. Geležinienė, R. (2009). *Įrodymais grįstos mokytojo veiklos konstravimas ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius* (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 2009).
19. Geležinienė, R., Ruškus, J., Balčiūnas, S. (2008). Mokytojų veiklų, ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius vaikus, tipologizavimas. *Specialusis ugdymas*, 2(19), 45 – 58.

20. Giedraitytė, M., Bieliauskaitė, R. (2010). *Vaikų, kurių tėvai išvykę iš Lietuvos, elgesio ir emocijų sunkumai: palyginimas su Lietuvos reprezentacinės imties duomenimis*. Mokslo straipsniai. http://www.psychjournal.vdu.lt/uploads/Main/2010_7_1.pdf (žiūrėta 2011-03-02).
21. Giedrienė R., Monkevičienė, O. (1995). *Kodėl nemiela mokykla?*. Vilnius: Leidybos centras.
22. Hallahan, D. P., Kauffman, J.M.(2003). *Ypatingieji mokiniai specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius. Alma littera.
23. Ivoškuvienė, R., Balčiūnaitė, J.(2002). *Autistiškų vaikų ugdymas. Mokomoji knyga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
24. Jensen, E. (2001). *Tobulas mokymas. Daugiau kaip 1000 praktinių patarimų vaikų ir suaugusiųjų mokytojams*. Vilnius.
25. Johnmarshall, R. (2005). *Understanding motivation and emotion. Fourth Editon*. Wiley.
26. Jusienė, R., Raižienė, S.(2006). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sunkumų vertinimas CBCL/ 1,5-5 ir C-TRF diagnostikos kriterijais (DSM) pagrįstomis skalėmis*. http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Psichologija/34/Roma_Jusiene__Saulė_Raizienė (žiūrėta 2011-03-04).
27. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai: metodinė priemonė bakalaurantams ir magistrantams*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
28. Kaffemanienė, I., Tereikienė, V. (2003). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinės raidos ir elgesio sutrikimų korekcija. *Specialusis ugdymas*, 1 (8), 15 – 30.
29. Kanapiskaitė, J. (2005). *Vaikų ir paauglių internalios problemos: agresyvumas, depresija. Socialinė pedagogika: teorija ir praktika, socialinis ugdymas*. Vilnius.
30. Kaupienė, J. (2011). *Neklusnus vaikas*. <http://atviras-langas.blogspot.com/2011/02/nekklusnus-vaikas.html> (žiūrėta 2011-03-18).
31. Kirk, S. A., Gallagher, J. J.(1989). *Educating excepcional children*. Boston: Houghton Mifflin.
32. Kišonienė, R., Dudžinskienė, R. (2007). *Mokinių turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių individualizavimas*. Vilnius.
33. Langas, P., Piūler, S. (2002). *Vaikystė pavojuje. Vaikų teisės – žmogaus teisės*. Vilnius.
34. Lietuvos Respublikos konstitucija. (1992, lapkričio 2). <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> (žiūrėta 2011-03-02).
35. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas (1998-12-15 Nr. VIII-969).
36. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2002-07-12 Nr. ISAK 1329/368/98).
37. Mackenzie, N. (2008). *Supporting Positive Behaviour in Alberta Schools. A school-wide approach*. <http://www.assembly.ab.ca/lao/library/egovdocs/2008/aled/165332.pdf> (žiūrėta 2011-03-02).

38. Martinkutė, A. (2008). *Šiuolaikinių vaikų elgesio ir emociniai sunkumai*. <http://www.sveikatosugdymocentras.lt/admin/spaw2/uploads/files/SIUOLAIKINIU%20VAIKU%20ELGESIO%20IR%20EMOCINIAI%20SUNKUMAI.pdf> (žiūrėta 2011-03-02).
39. Maslow, A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
40. Mathiasen, R. Ch., Staerfeldt, E. (2005). *Danų autorių straipsnių rinkinys kuriančiam pedagogui*. Vilnius: Vilniaus kolegija.
41. Myers, D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
42. Miltenienė, L. ir kt. (2005). *Šiuolaikinis ugdymas: priešmokyklinukas, pradinukas, socialinė integracija*. Respublikinės teorinės ir praktinės konferencijos medžiaga (64 – 111). Šiauliai: Liucijus
43. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos. Metodinis leidinys aukštajai mokyklai*. Vilnius.
44. Nasvytienė, D., Balčaitytė, I. (2009). *Mokytojų, ugdančių elgesio ir emocinių problemų turinčius vaikus*. <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2009/96/nasbal22-27.pdf> (žiūrėta 2011-03 27)
45. Peters, R.(1999). *Nebijokite drausminti vaikų*. Vilnius: Tyto Alba.
46. Petruševičius, J. (Sud. ir ats. red.). (2005). *Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas = English-Lithuanian Dictionary of Special Education*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
47. Pikūnas, J., Palujanskienė, A. (2001). *Asmenybės vystymasis. Kelias į savęs atradimą*. Kaunas.
48. Popiežiškoji šeimos taryba. (2003). *15-osios plenarinės asamblėjos išvados*. <http://www.lcn.lt/bzinios/bz0302/302doc3.html> (žiūrėta 2011-03-10).
49. Prancevičienė, A. (2008). *Psichologiniai sunkumai vaikystėje*. <http://nesnausk.org/klinikine-psichologija/2008/11/25/psichologiniai-sunkumai-vaikystėje/> (žiūrėta 2011-03-04).
50. Prokopčik, M. (2002). *Vaikų teisės, nuostatų įgyvendinimas*. Vilnius:Vaiko teisių informacijos centras.
51. Radzevičienė, L.(1997). *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai bei jų korekcija*. Šiauliai.
52. Ramanauskienė, T. (2008). *Hiperaktyvus vaikas*. Vilnius.
53. Rigon, E. (2010). *Nenustygtantis, nenuorama, hiperaktyvus. Gyvenimas su siautėjančiu vaiku*. Vilnius: Baltos lankos.
54. *Tarptautinė statistinė ligų ir susijusių sveikatos sutrikimų klasifikacija (TLK-10)*. (1992). Vilnius; Ženeva: Lietuvos sveikatos informacijos centras.
55. United Nations. (2000). *Vaiko teisių konvencija*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis UNICEF.
56. Vaičiulienė, A.(2004). *Paauglio psichologija*. Vilnius: Presvika.
57. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.

58. Žičkuvienė, E. (2008). *Hiperaktyvus vaikas – šių dienų problema (II)*. <http://www.vtv.lt/naujienos/mokykla/hiperaktyvus-vaikas-siu-dienu-problema-ii-3.html> (žiūrėta 2011-03-11).
59. Žiugždienė, J. (2007). *Vaikai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, - iššūkis švietimo sistemai?* <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-11-05-jurga-ziugzdiene-vaikai-turintys-elgesio-ir-emociju-sutrikimu-issukis-svietimo-sistemai/4205> (žiūrėta 2011-03-10).
60. Žukauskienė, R.(2002). *Raidos psichologija*. Vilnius.
61. Степанов, С. (2003). *Популярная психологическая энциклопедия*. Москва: Эксмо.
62. Хотылева, Т.Ю., Ахутина, Т.В. (2010). *Технологии психолого-педагогической помощи детям с СДВГ в Норвегии*. http://www.psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2010_5_1949.pdf (žiūrėta 2011-03-05).

Rasa Adomaitytė
**EDUCATIONAL FEATURES OF PRIMARY SCHOOL PUPILS WITH EMOTIONAL AND
BEHAVIORAL PROBLEMS**
The Bachelor Thesis

Summary

The thesis analyses educational features of primary school pupils with emotional and behavioral problems.

The objective of the research approaches features of primary school educators work with primary school pupils with emotional and behavioral problems and reveals difficulties pupils deal with as well as methods and corrective measures used for their education.

The interview method has been applied in the research during which fifteen primary school teachers who educate pupils with emotional and behavioral problems participated and who were able to answer the questions about educational features of such pupils.

The interview method helped to ascertain what difficulties primary school teachers deal with while educating pupils with emotional and behavioral problems, what problems pupils themselves face with. Also, the research reveals who including teachers is in charge of solving such pupils' problems. The major objective was to find out what educational methods and corrective measures are applied while educating pupils with emotional and behavioral problems.

Content analyses have been carried out using the data of the research. It revealed that educators working with pupils having emotional and behavioral problems deal with difficulties not only due to the lack of motivation, but also due to their disturbance in the teaching process. Such pupils face the lack of concentration, tight relationships and communicative problems with their classmates. Major problems which disturb educational process of such pupils have been distinguished. They are aggressiveness, the lack of learning motivation and concentration and tendency to conflict. Primary school teachers use methods regarding the abilities, skills, mood and situation of the pupils with emotional and behavioral problems. They also use individual conversations, collective games as well as explanatory or self-sufficient activities.

Keywords: a pupil with emotional and behavioral problems, educational features, educational methods.

PRIEDAI

Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo pradinėje mokykloje ypatumai
Interviu klausimai

Demografiniai duomenys

1. Koks Jūsų amžius?
2. Koks Jūsų darbo stažas?
3. Koks Jūsų išsilavinimas?

Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos

4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sunkumai?
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje:
 - bendraudamas,
 - mokydamasis?
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?

Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymas

7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?

Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius

12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?

Pradinių klasių mokytojų apklausos (interviu) duomenys

Pirmas protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	53 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	29 metai.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Agresyvumu, impulsyvumu, menka motyvacija ir kt., ypač – nuotaikų kaita.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Bendraudamas – su kitų mokinių, jų tėvų neigiamu požiūriu, nesupratimu. Mokydamasis – mokymosi motyvacijos stoka, nepakankamas mokomosios medžiagos įsisavinimas.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Sunkiai. Klasės vaikai vengia bendrauti su šiuo mokiniu, nes jo bijo.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Individualūs pokalbiai su vaiku, klasės mokiniais, susitikimai su mokinių tėvais, taisyklių, elgesio ribų nustatymas.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Sunkiausia pakelti mokinio mokymosi motyvaciją, taip pat išaiškinti kitiems tėvams ir vaikams, kad šis mokinys taip pat turi teisę mokytis.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Įvairius, priklausomai nuo jo nuotaikų kaitos. Pavyzdžiui: darbą grupėje, poroje, individualius pokalbius.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Pasiteisina visi, jei jie „nebrukami“ vaikui prievarta.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Spec. pedagogas – dėmesio lavinimui, veiklos strategijų mokymui. Psichologas padėtų vaikui susivokti savyje. Socialinis pedagogas – darbui su šeima.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Daugiausia trūksta laiko, nes kai klasėje yra 24 mokiniai, sunku pakankamai efektyviai padėti, o mokinio krepšelis nepakankamas.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Reikėtų keisti įstatyminę bazę. Klasėje turi būti nuolatinis mokytojo pagalbininkas.

Antras protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	41 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	19 metų.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).

Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Dažnai supyksta, o supykęs skriaudžia klasės draugus. Neturėdamas ant ko išlieti pyktį, žaloja save. Labai dažnai keičiasi nuotaika. Ją sugadinti gali net pati mažiausia smulkmena.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Jam sunku susirasti draugų. Dėl jo agresyvaus elgesio su juo draugauti nenori ne tik mergaitės, bet ir berniukai. Pamokų metu dažnai užsispiria ir neatlieka užduočių (jeigu nesupranta, arba šiaip kažkas nepatinka, po pertraukos grįžta piktas).
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Bendraklasiai vengia su juo bendrauti, nes jo bijo. Jie žino, kad bet kada gali būti sumušti, užgauti, pravardžiuojami.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Individualūs pokalbiai puiki priemonė koreguoti vaiko elgesį, tačiau šis mokinys ne visada prašnekinamas. Žinodama, kad bardama ar pamokslaudama nieko nepasieksiu, dažniausiai išlaukiu kol pyktis praeis ir tada kalbamės.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Toks mokinys trukdo darbą pamokoje ir mokytojui, ir kitiems mokiniams. Kelia realų pavojų (pertraukų metu) savo bendraamžiams.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Dažniausiai individualius pokalbius, klasės valandėlės, daug kolektyvinių žaidimų, pamokų metu darbas grupėse ar porose.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Tas pats metodas vieną kartą pasiteisina, o kitą kartą – ne. Priklauso nuo situacijos, aplinkybių, nuotaikos.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Socialinis pedagogas, psichologas, klasės mokytojas, klasės draugai. Didžiausią įtaką turi tas mokykloje dirbantis žmogus, kuriuo pasitiki ir kurį gerbia. Tai reikia užsitarnauti.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Norint, ieškant, teiraujantis, bendraujant su kitais mokytojais ar specialistais – visko pakanka.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Visokią įmanomą pagalbą (spec. pedagogo, psichologo) suteikti ir to mokinio tėvams. Organizuoti kuo daugiau švietėjiškų paskaitų mokinių tėvams.

Trečias protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	42 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	16 metų.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (magistras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Nesusikaupimas pamokoje, dėmesio stoka; tarpais „paskęsta“ savo mintyse ir nei iš šio, nei iš to pradeda pasakoti tai, ką tuo metu mąsto; prasta nuotaika.

5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Kol bendraamžiai pripranta prie jo pasitaiko pašaipų, pajuokų, kritikos, draudimų, lyginimų ir pan. Mokydamasis sunkiai sukaupia dėmesį, sunkiai įsitemina mokomąją medžiagą.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Iš pradžių visko būna, bet kalbantis, aiškinant žaidimų metu pamažu pripranta ir retai kada kreipia išskirtinį dėmesį į jo išskirtinumą.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Papildomais klausimais „žadinu“ jo dėmesį, stengiuosi pakelti nuotaiką; skiriu individualų darbą, kad jį atliktų neišsiskirtų iš kitų.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Tai jo bendravimo su bendraamžiais problemos, patyčių prevencija.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Pokalbiai, aiškinimai, kolektyviniai žaidimai ir visa kita, kas padeda jam įsilieti į bendraklasių būrį.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Jeigu dirbama kantriai nuosekliai ir kryptingai, dažniausiai visi metodai pasiteisina.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Socialinis pedagogas, psichologas (būtinai).
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Eilinis mokytojas ar klasės auklėtojas pats turi ieškotis jam tinkamos literatūros, nes viską susirinkę specialistai, kurie dirba tik vieną pamoką su tuo mokiniu, kai mokytojas dirba pastoviai.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Mokykloje būtinai turi būti psichologas; spec. pedagogai daugiau laiko turėtų su tuo mokiniu dirbti; kiekvienas mokytojas turėtų turėti reikiamos literatūros „po ranka“, o ne ieškotis kažkur.

Ketvirtas protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	32 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	7 metai..
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Staigūs, neprognozuojami pykčio protrūkiai, neadekvati reakcija, isterinis juokas, šūkavimai, trankymasis, polinkis skriausti piktavališkai bendraklasius.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Dažniausiai įsivelia į peštynes, judrius pokštus su draugais, rodo nepagarbą vyresniam, mokytojui, piktžodžiauja, rodo nepasitenkinimą jeigu reikia atlikti kokias užduotis, ypač nesėkmės atveju.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Draugiškai, mokinys yra įtraukiamas į bendrą veiklą,

	žaidžia. Klasės draugai jo neišskiria.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Pokalbiai su vaiku apie tinkamą elgesį, pagyrimai ar paskatinimai, sudrausminimai, mokymosi motyvacijos kėlimas.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Svarbiausia subalansuoti šiltą mikroklimatą klasėje, kad mokinys nebūtų atstumtas bendraamžių. Sunku, nes jis nesilaiko kolektyve nustatytų bendrų taisyklių.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Savitarpio pagarba, turi laikytis duoto žodžio tiek giriant, tiek baudžiant. Nuolat įtraukti į veiklą, skatinti mokinį, sudaryti sėkmės sąlygas.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Pasiteisina visi.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Visa mokyklos bendruomenė. Būtų puiku, jei mokykloje dirbtų psichologas.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Manau trūksta kokio ramesnio kampelio kur mokinys galėtų pailsėti, nusiraminti., muzikos paklaudyti, ar žaidimus pažaisti, ar tiesiog ramiai pagulėti.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Reikia įgauti mokinio pasitikėjimą, laikytis bendrų susitarimų, duoto žodžio. Ugdyti mokymosi motyvaciją, akcentuoti sėkmę.

Penktas protokololas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	55 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	32 metai.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Mergaitė kimba prie berniukų (griebia už kojų). Ji jaučia įsivaizduojamą baimę. Įtarinėja klasės draugus dėl nusistatymo prieš ją.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocijų sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Sunkiai pritampa prie klasės kolektyvo (vaikai nenori bendrauti). Mokydamasi nesukaupia dėmesio ilgesniam laukui, dažnai nukrypsta nuo temos.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Bendraklasiai vengia su šia mergaite būti kartu.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Skiriamos lengvesnės užduotys. Nuolat primenama, kad reikia atlikti užduotį. Pespėjama, kad nekeistų pokalbio temos. Lanko logopedines pratybas.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Blaško kitų vaikų dėmesį. Kyla konfliktai su kitais vaikais.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Individualus darbas, pokalbis, papildomos užduotys (diferencijavimas).

10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Individualus darbas su mergaite visada pasiteisina.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Manau, kad tokiam vaikui labai padėtų psichologo pagalba.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Būtų labai gerai, jei klasėje dirbtų mokytojo padėjėjas.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Gal reikėtų peržiūrėti įstatymus. Taip pat, reikėtų, kad tėvai ir mokytojai labiau bendrautų ir bendradarbiautų.

Šeštas protokolai

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	40 metų.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	17 metų.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauro).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Mano žinomu atveju mergaitė nesukaupia dėmesio reikiamu metu, darbingumas priklauso nuo jos noro, dažnai supyksta nesant tam priežasties.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocijų sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Vaikai mažiau bendrauja, nes bijo būti nesuprasti, bijo mergaitės reakcijos į jų pasiūlytą veiklą. Mokymas nukenčia, nes daug laiko atima mokinės emocijų subalansavimas, prikalbinimas.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Mergaitė pirmokė. Klasės draugai niekada nesityčioja, bando vertinti mergaitės elgesį atsargiai, iš jos krečiamų „pokštų“ pamokoje nesišaipto, pažvelgia, dėmesį atkreipia, bet jis nėra išskirtinis. Po kurio laiko vėl visi įsijungia į darbą.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Švelnus ir atsargus pokalbis beveik visada padeda. Tenka mergaitę priglausti, apkabinti, leisti jai pasijusti saugiai. Stengiuosi sudominti ją.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Nenoras dirbti paties vaiko, trukdymas visos klasės mokinių darbui.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Dažniausiai stengiuosi dirbti individualiai: aiškinimas, rodymas, vaizdinių priemonių demonstravimas, savarankiškos užduotys.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Labiausiai pasiteisina individualus darbas su mergaite. Savarankiška veikla dažnai naudos duoda minimaliai.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Mano manymu, pirmiausia tėvai, spec. pedagogas, visa mokyklos bendruomenė. Žinoma ir klasės vadovas.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių,	Mūsų atveju trūksta mokytojo pagalbininko – padėjėjo

metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	(labiausiai). Trūksta ir priemonių (mokomųjų knygų, sąsiuvinų) tokių sutrikimų mokiniams.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Kaip bebūtų sunku, turint klasėje toki mokinį, vis tiek manau reikia integruoti į mūsų mokyklos gyvenimą tokius vaikus. Visiems turi užtekti vietos po saule.

Septintas protokololas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	36 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	14 metų.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Sunki sukaupti dėmesį, ilgesnį laiką ramiai pasėdėti. Taip pat būna labai dažnai agresyvus, mušasi.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocijų sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Dažnai susipyksta su draugais, sunkiai susiranda draugų, būna, kad mušasi. Nukenčia mokymosi kokybė dėl dėmesio nesukaupimo.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Bendraklasiai gana atsargiai žiūri į šį mokinį, nes jie bijo, kad jis jų nenuskriaustų.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Pokalbiai apie elgesį, kitų vaikų elgesio pavyzdžiai. Sudrausminimas.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Pasireiškianti agresija, muštynės.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Reikia pažadinti didesnę susidomėjimą nauju dalyku, pažadas už gerai atliktą užduotį pagirti, paskatinti.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Priklauso nuo konkrečios situacijos. Dažniausiai labiau stengiasi, kai yra pagiriamas, paskatinamas net už mažiausią pažangą.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Specialusis pedagogas bei psichologas.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Man asmeniškai netrūksta.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Reikėtų, kad tėvai ir mokytojai kartu, bendraudami spręstų tokio vaiko problemas.

Aštuntas protokololas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	

1. Koks Jūsų amžius?	35 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	15 metų.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Neklauso, neatlieka užduočių. Vaikšto po klasę, „kabinėjasi“ prie klasės draugų. Menka mokymosi motyvacija.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Bendraklasiai sunkiai suranda būdus, kaip užkalbinti ir „susidraugauti“ su klasės draugu, neadekvačiai pradeda pokalbį („svaido“ replikas, stumdosi ir pan.). Mokantis didžiausia problema – motyvacijos trūkumas, greitas užduočių atlikimas, dėmesio nesutelkimas.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Kai kurie mokiniai neišskiria mokinio ir bendrauja su juo, kaip ir su visais. Kiti mokiniai nebendrauja, atstumia ar konfliktuoja.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Kortelės: darbo etapai (juose surašyta, ką po ko daryti, kaip atlikti užduotį); elgesio kontrolė; individualūs pokalbiai su mokiniu, paskatinimas.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Sudominti mokomąją medžiagą, sužadinti mokymosi motyvaciją, bei „sukontroliuoti“ elgesį.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Emocinį, kontekstinį pokalbį, aiškinimą, kūrybinius darbus ir kt.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Labiau pasiteisina alternatyvūs ugdymo metodai, mažiau tradiciniai – pokalbis, aiškinimas ir kt.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Manau, jog socialinis pedagogas, kai kuriais atvejais psichologas. Būtų puiku, jei bendradarbiautų ir tėvai, aktyviai dalyvautų mokyklos veikloje, domėtusi vaiko sėkmėmis ir nesėkmėmis mokykloje.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Galbūt apie tinkamus elgesio ir emocijų valdymo strategijas. Žinių apie tai, kaip skatinti mokymosi motyvaciją, kaip skatinti teigiamas šių vaikų ir jų bendraamžių tarpusavio santykius.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Pedagogai turėtų labiau stengtis užmegzti ryšį su šiais vaikais, taip pat turėtų padėti spręsti jiems kylančias problemas, o ne numoti į juos ranka.

Devintas protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	43 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	22 metus.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (magistras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Mokinys sunkiai sukaupia dėmesį, yra išsiblaškęs, nenoriai atlieka užduotis, viskas greitai atsibosta. Yra piktas, nervingas, greitai įsivelia į konfliktus,

	nekontroliuoja savo elgesio, agresyvus.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Klasėje bendrauja tik su keliais mokiniais, kiti jo vengia dėl pastovaus erzinišimo, prasivardžiavimo, konfliktų sukėlimo. Atliekamos užduotys greitai atsibosta, nenusėdi ramiai, sukinėjasi, blaško kitų dėmesį. Pastoviai reikalauja mokytojos dėmesio.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Dauguma mokinių vengia kontakto dėl pastovaus jo erzinišimo, priekabiavimo, agresyvaus elgesio. Tačiau kartais, ypač po individualaus pokalbio, gali normaliai bendrauti su visais mokiniais.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Stengiuosi palaikyti teigiamus emocinius santykius su vaiku, pastabas išsakau jam vienam, akcentuoju sėkmes, pagirių už pastangas, tinkamą elgesį ar poelgį.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Pagrindinė problema ta, kad nesugeba išlaikyti dėmesio, susikaupti, trukdo kitiems mokiniams, nekontroliuoja savo elgesio, emocijų.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Su mokiniu yra dirbama individualiai, užduotys yra pritaikomos jo gebėjimams, pastoviai atkreipiamas dėmesys į atliekamą užduotį, akcentuojamos sėkmės. Mokinys įpratintas klausyti, pasitikslinti, jeigu kas yra neaišku. Stengiuosi įtraukti į pokalbį, skirti nurašymo užduočių, skaitymo pratimų.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Pasiteisina teksto nurašymas, skaitymo pratimai. Atliekant bet kurias užduotis reikalinga pagalba, dėmesį organizuojantys veiksmai. Viskam labai trūksta laiko.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Specialusis pedagogas, psichologas, mokytojo padėjėjas.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Manau, kad būtina psichologo pagalba, nėra metodinės medžiagos. Mokytojas nepajėgus daug laiko ir dėmesio skirti tokiems mokiniams. Praverstų mokytojo padėjėjas. Labai gerai, kad mokykloje būtų skiriama individualaus ugdymo valanda darbui su šiais mokiniais.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Mokytojams turėtų būti suteikiama daugiau informacijos, metodinės medžiagos apie darbą su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais.

Dešimtas protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	40 metų.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	21 metai.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Mokymosi problemos, polinkis į impulsyvumą, agresiją, padidėjęs jautrumas.

5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Dėl bendravimo su bendraklasiais kol kas didelių problemų nėra. Sunkiai sukaupia ir išlaiko dėmesį, sunkiai įsima mokomąją medžiagą bei ją pritaiko.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Bendraklasiai gana noriai priima ir bendrauja su mokiniu.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Individualūs pokalbiai su mokiniu bei jo tėvais.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Trikdo darbą pamokoje, blaško kitų mokinių dėmesį. Pasireiškia agresija. Dažnai kyla konfliktai su klasės draugais.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Įvairius metodus. Visada stengiuosi atsižvelgti į mokinio nusiteikimą ir duoti užduotį atitinkančias jo gebėjimus.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Sunkiai sekasi mokiniui dalyvauti grupinėje veikloje.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Psichologas, socialinis pedagogas, klasės draugai.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Būtų labai gerai jei mokyklose būtų mokytojo padėjėjai. Begalo sunku vienai mokytojai dirbti su daug vaikų, o dar kai kiekvieno poreikiai bei gebėjai yra skirtingi.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Mokytojams turėtų būti suteikiama daugiau informacijos apie šių mokinių ugdymą bei auklėjimą. Klasėje turėtų dirbti ir mokytojo padėjėjas.

Vienuoliktas protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	50 metų.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	29 metai.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Nebendrauja su vaikais, pasirenka su kuo kalbėti, greitai pavargsta, nenori atlikti užduočių, agresyvus.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Nemoka, negeba bendrauti su savo klasės draugais. Dažnai juos pravardžiuoja, pastumia, pasako negražius žodžius, rodo įvairius gestus. Mokantis jis labai sunkiai suvokia užduotis, nesukaupia dėmesio.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Mokiniai norėtų bendrauti, tačiau susiduria su priešiškuumu.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Akcentuoju mokinio sėkmes, stengiuosi jį paskatinti net ir labai nedidelę pažangą. Taip pat kalbamės apie tinkamą elgesį pamokų bei pertraukų metu.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla	Pakelti mokymosi motyvą, kad kiti mokiniai ir jų

dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	tėvai supratę ir priimtą tą vaiką.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Įvairius, priklauso nuo situacijos. Tai individualų darbą su vaiku, pokalbį, aiškinimą, savarankišką darbą ir pan.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Visada pasiteisina individualus darbas su mokiniu, nepasiteisina savarankiškas darbas.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Pirmiausia vaiko tėvai, taip pat bendravimas su psichologu, specialiuoju pedagogu, logopedu.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Klasėje pastoviai reikalingas mokytojo pagalbinkas. Metodinės medžiagos randama literatūroje.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Reikia peržiūrėti įstatymus, kad integruojant tokius vaikus, būtų ir mokytojo pagalbinkas, ir kad tėvai negalėtų uždrausti teikti pagalbą tokiems vaikams.

Dvyliktas protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	44 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	20 metų.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (magistras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Agresyvumu, apsiribojimu pasirinkti kelis draugus, prieštaraivimu, daugumos dalykų neigimu, jautrumu kai kuriems dalykams, dėmesio reikalavimu.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Dėmesio koncentracijas, greitai išsiblaško, inertiškai, negalvodamas atsakinėja, impulsyvus, nenusėdintis vietoje, judrus, perdėtai šnekus (kai kada liūdnas ar prislėgtas), kai kada grubus.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Dabar jau normaliai. Žino, kad jis yra kiek kitoks ir elgiasi su juo draugiškai. Dažnai ir patys jų nuramina, paaiškina, kad taip elgtis trečiokui nederu. Pirmoje klasėje šį mokinį ignoruodavo, jo vengdavo.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Savikontrolė, įvairių problemų sprendimą savarankiškai, padrąsinimas, sėkmių išreiškimas, pagyrimas, nusiraminimas, išsikalbėjimas, glaudus bendravimas su mokytoja, mama ir bendras problemų sprendimas.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Svarbiausia problema – tinkamas nusiteikimas darbui ir noras dirbti. Ne visada susikalbama, bet dažniausiai randama bendrą problemos sprendimo būdą. Svarbiausia, kad mokinys suvaldytų savo emocijas ir stengtųsi save kontroliuoti. Jaučiama mokymosi motyvacijos stoka ir interesų ribotumas, tinkamo

	elgesio „laužymas“.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Klausimai – atsakymai, eksperimentas, interviu, kūrybiniai darbai, pratybos, kolektyviniai žaidimai, „minčių lietus“.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Klausimai – atsakymai, interviu, pratybos, didaktiniai žaidimai vaikui yra priimtinesni. Labai patinka duoti ar imti interviu.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Specialusis pedagogas, visi bendruomenės nariai, mokiniai, pats vaikas, klasės auklėtojas, med. seselė, socialinis pedagogas.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Mokytojo pagalbininko etato, lėšų, įvairioms priemonėms, naujų technologijų, kvalifikuotų specialistų, nuolatinės pagalbos ir atsakomybės. Šiek tiek žinių ir įgūdžių pačio mokytojo.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Kad būtų (atsirastų) sąlygos įvairioms priemonėms, būdams, kurių trūksta atsirasti.

Tryliktas protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	55 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	32 metai.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (magistras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Kai kada atsisako atlikti užduotis, kurios jai nepatinka. Be priežasties kartais pyksta, verkia, juokiasi, taip pat pasižymi menka mokymosi motyvacija.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Mergaitė bendraudama su kitais mokiniais pasižymi neigiamu požiūriu į kitus jos klasės draugus. Mokantis jai sunku sukaupti ir išlaikyti dėmesį ilgesnį laiką. Labai greit atlieka užduotis, tačiau jos nėra atliekamos gerai.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Gana įvairiai. Kai kurie bendrauja su ja, padeda jai, o kiti vengia bendrauti su ja.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Individualūs pokalbiai, taip pat išsiaiškiname tokio elgesio priežastis.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Pagrindinė problema – neadekvatus elgesys. Labai sunku pakelti ir mokymosi motyvaciją.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Individualų darbą, grupinius darbus, darbus porose, pokalbį, aiškinimą, savarankišką darbą ir pan.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Individualus darbas su vaiku visada pasiteisina. Savarankiškus darbus mergaitei sekasi atlikti gana sunkiai.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Turėtų padėti mokyklos specialusis pedagogas, logopedė, tėvai, psichologas.

Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Trūksta metodinės medžiagos, pratybų sąsiuvinių. Būtų labai gerai jei mokykloje dirbtų ir nuolatinis mokytojo padėjėjas.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Reikia susibendrauti su tokiu mokiniu, pasistengti laikytis bendrų taisyklių bei susitarimų.

Keturioliktas protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	42 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	20 metų.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Jis dažnai supyksta, būna agresyvus. Labai kinta jo nuotaika (vieną akimirką jis gali būti ramus, o kitą – mušti, pravardžiuoti savo klasės draugus). Jo judesiai yra staigūs, neprognozuojami.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Berniukui sunku susirasti draugų, nes jo bijo. Bendraklasiams nepatinka jo pašaipos, stumdymai ir pan. Pamokų metu jis nesukaupia dėmesio, greit išsiblaško, rodo didelį nepasitenkinimą jei kas nors nepasiseka.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Klasės draugai vengia būti su šiuo vaiku, nes bijo, kad gali būti sumušti ar išvadinti negražiais žodžiais.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Taikau individualius pokalbius su vaiku (pokalbame apie tinkamo ir netinkamo elgesio pasekmes), pasakau skatinančius žodžius, pagiriu už atliktą darbą.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Sunku vesti pamokas, nes toks vaikas trukdo ir reikalauja labai daug pastangų bei dėmesio. Taip pat ir šio vaiko bendravimo problemos su kitais klaseje esančiais vaikais.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Taikau kolektyvinius žaidimus, pokalbius (individualius), pratybas, savarankišką darbą, „minčių lietu“ bei kūrybinius darbus.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Dažnai pasiteisina individualus darbas su mokiniu, jam labai sunku dirbti savarankiškai.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Manau, kad mokykloje labai reikalingas psichologas. Padėti šiam mokiniui turėtų ir visa mokyklos bendruomenė bei tėvai.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Didžiausias trūkumas – mokytojo padėjėjas. Jei jis būtų, tada būtų žymiai lengviau dirbti su šiuo mokiniu. Reikėtų nuolatinės specialistų pagalbos (specialiojo pedagogo, psichologo).
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Manau, reikia susidraugauti su tokiais vaikais, rasti būdų, kaip jie geba įsisavinti mokymosi medžiagą

	geriausiai ir tada taikyti atitinkamus mokymo metodus.
--	--

Penkioliktas protokolas

Interviu klausimai	Pradinių klasių mokytojų atsakymai
Demografiniai duomenys	
1. Koks Jūsų amžius?	43 metai.
2. Koks Jūsų darbo stažas?	21 metus.
3. Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis (bakalauras).
Vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, patiriamos problemos	
4. Kokiais požymiais pasireiškia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai?	Neklauso, sunkiai sukaupia dėmesį, nenoriai atlieka jam skirtas užduotis, greitai išsiblaško. Vaikas labai greit įsivelia į konfliktus su bendraklasiais. Nekontroliuoja elgesio.
5. Su kokiomis problemomis vaikas, turintis elgesio ar emocinių sutrikimų, susiduria mokykloje: - bendraudamas, - mokydamasis?	Dauguma klasės draugų jo vengia. Jis bendrauja tik su keliais vaikais iš klasės. Jis neigiamai žiūri į savo bendraklasius. Pamokų metu berniukas labai dažnai sukiojasi, blaškosi, jis trukdo ne tik sau, klasės draugams, bet ir man. Vaikas neilgam išlaiko dėmesį, kartais užsispiria ir neatlieka užduočių, reikalauja dėmesio iš manęs.
6. Kaip bendraklasiai priima mokinį?	Dauguma mokinių vengia šito berniuko, nes jis yra linkęs įsivelti į muštynes, nevengia pasakyti negražaus žodžio ir pan.
Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų ugdymas	
7. Kokias taikote vaiko elgesio korekcijos priemones?	Stengiuosi bendrauti su vaiku, kalbamės apie tinkamą elgesį (kaip dera elgtis, o kaip ne), kontroliuoju berniuko elgesį, pagiriu už gerai atliktą darbą, tinkamą poelgį.
8. Kokios svarbiausios problemos Jums iškyla dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų?	Sunku vesti pamokas, nes toks mokinys klasėje reikalauja iš visų dėmesio. Nenoras dirbti ir paties berniuko. Dažnai kelia pavojų klasės draugams.
9. Kokius ugdymo metodus naudojate, dirbdama(s) su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų?	Individualius pokalbius, aiškinimą, grupinius darbus, pasakojimą, kolektyvinius žaidimus, savarankišką veiklą, demonstravimą, stebėjimą.
10. Kurie iš jų pasiteisina, kurie – ne?	Daugelis iš mano minėtų metodų pasiteisina. Išskirčiau savarankišką veiklą, kaip sunkiai pasiteisinantį mokymo metodą.
11. Kas ir kaip, be mokytojų, turėtų padėti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam vaikui mokykloje?	Manau, kad visa mokyklos bendruomenė turėtų padėti tokiems vaikams. Būtų gerai, jei mokykloje būtų psichologas, kuris galėtų pasikalbėti su tokiais mokiniais.
Mokytojų rekomendacijos apie pagalbos tobulinimą ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius	
12. Kaip manote, kokių pagalbos būdų, priemonių, metodinės medžiagos ar kt. trūksta ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų?	Būtų gerai, jei mokykloje būtų kokia erdvė, kurioje galėtų pabūti, nusiraminti toks vaikas. Klasėje labai trūksta ir mokytojo pagalbininko.
13. Kokių turite pasiūlymų dėl šių mokinių ugdymo?	Mokytojams turėtų būti suteikta daugiau informacijos, kaip reikia ugdyti elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius mokinius. Tėvai taip pat turėtų dalyvauti vaiko ugdymo procese, aktyviai bendradarbiauti.

